

ALEKSANDER SMOLIŃSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0002-2185-8589

Kariera huculskiego kapelusza w Wojsku Polskim. Część II. Dzieje kapeluszy 49. Huculskiego Pułku Strzelców z lat 1937–1939¹

Słowa kluczowe

Huculszczyzna, elementy huculskiego stroju regionalnego w umundurowaniu Wojska Polskiego, wojskowy kapelusz huculski, Rzeczpospolita Polska, Wojsko Polskie, mniejszości narodowe w Wojsku Polskim, 49. Huculski Pułk Strzelców

Streszczenie

W studium tym autor omówił kształt przepisowego kapelusza używanego w 49. Huculskim Pułku Strzelców oraz w Batalionie Stołecznym Wojska Polskiego w latach 1937–1939. W obszarze jego trwających od wielu lat zainteresowań znalazły się zarówno wygląd tego niezwykle atrakcyjnego i estetycznego wojskowego nakrycia głowy, jak i okoliczności noszenia, a także jego odbiór przez społeczeństwo ówczesnej Rzeczpospolitej Polskiej, dla którego barwna, a jednocześnie dość tajemnicza Huculszczyzna stanowiła integralną i jednocześnie bardzo ważną, część państwa polskiego, a także jego ówczesnej dość zróżnicowanej kultury – zarówno materialnej, jak i duchowej.

¹Tekst ten jest kontynuacją studium autora, które ukazało się w „Kwartalniku Kresowym” – vide: A. Smoliński, *Kariera huculskiego kapelusza w Wojsku*

Polskim, cz. 1, *Historyczny rodowód męskiego nakrycia głowy na Huculszczyźnie*, „Kwartalnik Kresowy” 2022, r. 8, nr 1 (13), s. 73–132.

Autor już wcześniej zajmował się kwestią dziejów oraz charakterystycznych elementów „barwy”, w tym także kapeluszy, 49. Huculskiego Pułku Strzelców – vide: A. Smoliński, *Odrębności mundurowe 49 Huculskiego Pułku Strzelców oraz ich symbolika*, [w:] *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, praca zbior. pod red. Z. Karpusa i W. Rezmera, Toruń 2001; idem, *Odrębności mundurowe 49 Huculskiego Pułku Strzelców jako element działań integracyjnych w armii II Rzeczypospolitej*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2001, nr 5; idem, (A. СМОЛІНСЬКИЙ), *З історії військової уніформістики в II-ї Речі Посполитій: особливості одностроїв 49-го Гуцульського Стрілецького Полку*, „Nad Wisłą i Dnieprem”, *Polska i Ukraina w Przestrzeni Europejskiej – Przeszość i Teraźniejszość*. Seria: Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój, [Toruń–Kijów] 2002, nr 1; idem, *Ciekawe dzieje barwy 49 Huculskiego Pułku Strzelców z lat 1937–1939*, cz. 1, „Pro Memoria. Pismo Miłośników Przeszłości” 2003, nr 8 (9); idem, *Ciekawe dzieje barwy 49 Huculskiego Pułku Strzelców z lat 1937–1939*, cz. 2, „Pro Memoria. Pismo Miłośników Przeszłości” 2004, nr 1 (10); idem, *Skąd wzięły się kapelusze w 49 Huculskim Pułku Strzelców?*, „Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich” 2004, nr 6 (83); idem, (A. СМОЛІНСЬКИЙ), *49-й Гуцульський Стрілецький Полк війська польського*, „Військово-Історичний Альманах” 2007, r. 8, nr 1 (14); idem, *Elementy huculskiego ubioru męskiego w umundurowaniu 49 Huculskiego Pułku Strzelców Wojska Polskiego*, [w:] *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej*, t. 1, *Wolni z wolnymi, równi z równymi, zacni z zacnymi... (Від Гадяцької угоди до Європейського Союзу. Том I. Вільні з вільними, рівні з рівними, достойні з достойними...)*, praca zbior. pod red. A. Kulczyckiego, I. Guraka, I. Słoty, M. Rowickiego, O. Boryniaka, Rzeszów–Lwów–Iwano-Frankowsk 2012; idem, *Barwa 49 Huculskiego Pułku Strzelców – ciekawy element działań integracyjnych w armii II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Przemyski” 2012, t. 48, z. 1 „Historia Wojskowości”; idem, *Uniforms and insignia of rank of the Polish Army`s 49th Hutsul Rifles Regiment in 1937–1939. A contribution to the service of Ukrainians in the Second Polish Republic Army and to the history of Polish military costumology*, [w:] *Crossroads from Rus` to...*, Edited by R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec, Częstochowa–Humań–Poznań 2015; idem, *Elementy huculskiego stroju regionalnego*

Efektom zmian, które nastąpiły w Europie w wyniku I wojny światowej oraz skutek konfliktów zbrojnych, jakie w latach 1918–1921 ze swoimi sąsiadami toczyli Polacy, było powstanie Rzeczypospolitej Polskiej, na terenie której znalazło się sporo mniejszości narodowych. Wśród nich była też grupa etniczna, jaką stanowili Huculi. Narody te zmuszone były ułożyć sobie wspólne życie w jednym państwie. Spokój, umożliwiający jego rozwój, zależał od postaw wszystkich obywateli ówczesnej Rzeczypospolitej. Przyznać jednak należy, iż największa odpowiedzialność spoczywała na Polakach, dla których Rzeczpospolita Polska była realizacją trwających 123 lata dążeń niepodległościowych. Jednocześnie całość jej obszaru traktowali oni jako niepodzielną już nigdy więcej ziemię ojczystą. Podobnego do niej stosunku oczekiwano, a wręcz żądano, też od mniejszości narodowych. Zdaniem Polaków – we wspólnym interesie – polską rację stanu winny one uznać także za własną, bowiem jedyną realną wtenczas polityczną alternatywą była przynależność większości polskich Kresów Wschodnich, przede wszystkim zaś Południowo-Wschodnich, do Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, a więc państwa, które było zarządzane przez imperialistyczną i jednocześnie ludobójczą ideologię oraz oparty na niej system stworzony przez pseudonaukowy komunizm w wydaniu bolszewickim. Efektom takiej postawy, głównie ówczesnych polskich elit politycznych, był narastający konflikt wynikający ze sprzecznych celów Polaków oraz wielu żyjących obok nich mniejszości, przede wszystkim zaś

w umundurowaniu 49 Huculskiego Pułku Strzelców Wojska Polskiego z lat 1937–1939, [w:] Kołomyja, Pokucie i Huculszczyzna w II Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia, praca zbior. pod red. A.A. Ostanka, A. Smolińskiego, Warszawa 2017; idem, Fenomen huculskiego stroju męskiego od końca XIX do początków XXI w., [w:] Dziedzictwo kulturowe Karpat, t. 1, praca zbior. pod red. K. Dudy, J. Skłodowskiego, Kraków 2018. Obecnie autor skupił się głównie na dziejach kapelusza huculskiego w 49. Huculskim Pułku Strzelców oraz w Batalionie Stołecznym Górskim Wojska Polskiego w latach 1937–1939.

Ukraińców, w tym także stanowiących coraz bardziej świadomą swjej językowej i kulturowej odrębności ich część, mianowicie Huculów².

Pomimo to w okresie międzywojennym państwo polskie oraz jego instytucje cywilne i wojskowe podjęły cały szereg przedsięwzięć, mających na celu bądź to integrację mniejszości narodowych wokół szeroko rozumianej idei wspólnej państwowości, bądź też polonizację pewnych wchodzących w jego skład społeczności. Działaniami tego ostatniego typu zamierzano objąć głównie te z nich, które z polskością miały wspólne korzenie historyczne lub kulturowe³.

Ważną rolę w tych planach odgrywały siły zbrojne, które w 1921 i w 1923 roku, wraz z pierwszym poborem rekrutów pochodzących z mniejszości narodowych, przestały być armią narodową, stając się jednocześnie wojskiem państwowym, choć nadal

² Szerzej o tych kwestiach vide choćby: R. Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagrożenia ukraińskiego w latach 1930–1939*, Lublin 2003; B. Hud, *Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, przekład A. Korzeniowska-Bihun, M. Hud, Warszawa 2018; W. Mędrzecki, *Kresowy kalejdoskop. Wędrówki przez ziemie wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Kraków 2018, a także: Б. Гудь, *Українсько-польські конфлікти новітньої доби. Етносоціальний аспект*, Харків 2011; O. Polegkyi, *Rosyjska i ukraińska walka „narracji historycznych”: perspektywa postimperialna versus perspektywa postkolonialna*, [w:] *Nowe perspektywy badawcze w transformacji historii komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej*, praca zbior. pod red. K. Brzechczyna, Poznań–Warszawa 2019.

³ Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Ministerstwo Spraw Wojskowych, Departament Dowodzenia Ogólnego, 300.22.120. Sprawozdanie Kierownika Referatu Psychologiczno-Wychowawczego Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych z przeprowadzonego studium zagadnień wychowawczych i organizacyjnych związanych z pracą kompanii i szwadronów skupiających szlachtę zagrodową; T.A. Kowalski, *Mniejszości narodowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, Toruń 1997, s. 164.

jednoznacznie utożsamianym z Wojskiem Polskim⁴. Już w 1918 roku – a więc jeszcze zanim żołnierze pochodzący z mniejszości narodowych masowo pojawili się w armii – problem ten zauważył wybitny historyk wojskowości Waclaw Tokarz, który stwierdził, iż wojsko może i powinno okazać się skutecznym narzędziem w rękach państwa, które podobnie jak Polska, zmuszone będzie

⁴ Nazwa własna Wojsko Polskie po raz pierwszy została użyta w okresie Księstwa Warszawskiego, kiedy to już w końcu 1806 r. starano się podkreślić w ten sposób, że odtwarzane wtedy formacje wojskowe stanowią jedynie polską – koronną – część dawnej armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pewne zmiany w tej kwestii nastąpiły dopiero w 1812 r. Jednak wskutek klęski Napoleona i ustaleń kongresu wiedeńskiego podobnie kwestię tę traktowano w latach 1815–1831 oraz – w zmienionej w wyniku Wielkiej Wojny sytuacji politycznej – po 11 listopada 1918 r. – szerzej o tych kwestiach vide chociażby: W. Tokarz, *Armja Królestwa Polskiego (1815–1830)*, Piotrków 1917; G. Zych, *Armia Księstwa Warszawskiego 1807–1812*, Warszawa 1961; R. Łoś, *Artyleria Królestwa Polskiego 1815–1831*, Warszawa 1969; D. Nawrot, *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Katowice 2008; A. Smoliński, *Formowanie i działania bojowe Wojska Polskiego w latach walk o granice Polski Odrodzonej (Formarea și operațiunile militare ale Armatei Poloneze în anii de luptă pentru granițele Poloniei Renăscute)*, [w:] *Odrodzenie Polski i zjednoczenie Rumunii. W stulecie nawiązania polsko-rumuńskich stosunków dyplomatycznych (Renășterea Poloniei și Unirea României. Despre centenarul stabilirii relațiilor diplomatice polono-române)*, praca zbior. pod red. (Cordonatori) F. Anghel, K. Nowaka, Warszawa 2018; idem, *Polskie formacje wojskowe z lat I wojny światowej oraz odbudowa Wojska Polskiego w okresie od października 1918 do marca 1919 roku*, [w:] *O relacjach polsko-rumuńskich na przestrzeni wieków w Stulecie Odzyskania Niepodległości Polski i Wielkiego Zjednoczenia Rumunii (Despre relațiile polono-române de-a lungul timpului în anul Centenarului Independenței Poloniei și Marii Uniri a României)*, praca zbior. pod red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewskiej-Calistru, Suceava 2019; idem, *Formowanie Wojska Polskiego w okresie od października 1918 do marca 1919 r. Aspekty militarne, społeczne i ekonomiczne*, [w:] *„Zanim zbudowano Gdynię...”. Wpływ odrodzenia państwa w 1918 roku na procesy modernizacyjne ziem polskich*, praca zbior. pod red. Z. Girzyńskiego, J. Kłaczkowa, T. Łaskiewiczza, P. Olstowskiego, Toruń 2020.

podjąć próbę asymilacji wchłoniętych przez siebie „obcych organizmów narodowych”, głównie zaś Ukraińców⁵. W efekcie takich poglądów w latach dwudziestych XX wieku władze państwowe i wojskowe zalecały tak pracować z poborowymi, aby „(...) każdy rekrut niepolskiej narodowości w okresie swojej służby w armii przekształcił się w świadomego obywatela Państwa Polskiego”⁶. Gdzie indziej zaś stwierdzono, iż należy go „(...) upaństwowić (...) i uczynić zeń lojalnego obywatela”⁷. W sposób szczególny zasady te miały dotyczyć Ukraińców, którzy ze względu na poziom uświadomienia narodowego, stanowili potencjalne zagrożenie dla stabilizacji politycznej Rzeczypospolitej Polskiej.

Jeszcze wyraźniej cele te sprecyzowane zostały w latach trzydziestych. Według też do *Wytucznych polskiej wewnętrznej polityki narodowościowej* opracowanych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, jej celem miało być: „(...) wewnętrzne zespolenie Rzeczypospolitej jako warunku siły państwa przez osiągnięcie najdalej idącej zbieżności (najmniejszej możliwie rozbieżności) między interesami państwowymi i interesami poszczególnych narodowości”⁸. W przypadku żołnierzy narodowości ukraińskiej pobyt w wojsku należało wykorzystać do „(...) wychowania obywatelskiego (...), a po ich wyjściu z wojska roztoczyć nad nimi opiekę w organizacjach rezerwistów”⁹.

⁵ W. Tokarz, *Znaczenie wychowawcze wojska*, „Bellona” 1918, z. 4, s. 267–273.

⁶ Cyt. za: T.A. Kowalski, op. cit., s. 158. Vide także P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981, s. 124 i passim.

⁷ Warszawa, Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Sztab Generalny (dalej: CAMSWiA), t. 66. Komunikat informacyjny „Obce narodowości w armii polskiej” – Oddział II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 19737/II.Inf.F. z 18 X 1923 r.

⁸ Pismo Sekretariatu Ministerstwa Spraw wewnętrznych ze stycznia 1936 r. – cyt. za: M. Siwicki, *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich*, t. 1, Warszawa 1992, s. 252–253.

⁹ Ibidem, s. 256.

Jednakże narastające zagrożenie zewnętrzne oraz fakt istnienia wielu niezalutwionych problemów wewnętrznych spowodowały, że władze wojskowe żądały, aby uczynić ze „(...) służby wojskowej główną maszynką przekształcania i urabiania świadomości poborowych oraz szeregowych rezerwy z mniejszości narodowych”¹⁰.

Skutkiem tych działań powinno być zespolenie żołnierza z państwem i społeczeństwem cywilnym oraz rozbudzenie w nim i utrwalenie świadomości jego „powołania” i powinności, zarówno podczas pokoju, jak i w czasie wojny. Do realizacji tego celu wykorzystywano także nauczanie przymusowe, jakiemu podlegali trafiający do wojska analfabeci i półanalfabeci, zarówno pochodzący z mniejszości narodowych, jak i Polacy. Uważano bowiem, iż jest ono integralną częścią wychowania i wyszkolenia żołnierza¹¹.

Tak postawione przed wojskiem zadanie stanowiło maksimum tego, co spodziewano się osiągnąć. Wydaje się jednak, iż nie uwzględniano rzeczywistych możliwości jego wpływu na mniejszości narodowe. Nie oznaczało to jednak, iż nie mogło się ono poszczycić w tej dziedzinie pewnymi osiągnięciami. Pozytywnym przykładem może być tutaj dość udana próba związania Hucułów z armią i państwem, którą w końcu lat trzydziestych podjęto w 49. Pułku Piechoty. Był to zresztą jedynie pewien wycinek szerszych działań, mających wtenczas miejsce w całej 11. Karpackiej Dywizji Piechoty Wojska Polskiego. Ich celem była bowiem

¹⁰ Cyt. za: T.A. Kowalski, op. cit., s. 115. Vide także J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo polskie w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Wrocław 1998, s. 102–103, 143, 150. Poza tym pewne informacje dotyczące tych kwestii można także odnaleźć w opracowaniach: L. Wyszczelski, *Społeczeństwo a obronność w Polsce (1918–1939)*, Toruń 2007; A. Ignatowicz, *Przygotowanie obronne społeczeństwa w Polsce (1921–1939)*, Warszawa 2010.

¹¹ *Instrukcja szkolenia kawalerii, cz. 1, Organizacja i metody szkolenia*. Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1937, s. 6; W. Brummer, *Praca oświatowa w wojsku*, „Bellona” 1921, z. 1, s. 616.

integracja z państwem polskim wszystkich grup wschodniokarpackich górali. Jednak najdalej idące i najmniej kontrowersyjne efekty osiągnięto w przypadku Huculów.

Warto więc prześledzić proces, który do tego doprowadził. Otóż w 1921 roku, po zawarciu pomiędzy Rzeczpospolitą Polską oraz sowiecką Rosją i sowiecką Ukrainą traktatu pokojowego, a więc po ostatecznym zakończeniu działań wojennych skierowanych przeciwko agresywnym Sowietom, oddziały 11. Dywizji Piechoty Wojska Polskiego znalazły się w swoich stałych, pokojowych miejscach postoju. Ich garnizony znajdowały się na obszarze Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VI Lwów¹². Należący do niej 48. Pułk Piechoty Strzelców Kresowych stanął w Stanisławowie¹³, 53. Pułk Piechoty Strzelców Kresowych w Stryju¹⁴, a 11. Pułk Artylerii Polowej (następnie Lekkiej)¹⁵ w Stanisławowie i Kołomyi¹⁶. Latem

¹² O jego organizacji oraz zasięgu terytorialnym szerzej vide choćby A.A. Ostank, *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Warszawa 2013.

¹³ O dziejach tego pułku vide chociażby: K. Galicz, *Zarys historii wojennej 48-go Pułku Piechoty Strzelców Kresowych*, Warszawa 1928; H. Seńczyszyn, *48 Pułk Piechoty Strzelców Kresowych*, Pruszków 2015.

¹⁴ O historii tego oddziału vide choćby L.D. Szuchatowicz, *Zarys historii wojennej 53-go Pułku Piechoty Strzelców Kresowych*, Warszawa 1928.

¹⁵ O dziejach tej formacji artylerii lekkiej vide chociażby: C. Szystowski, *Zarys historii wojennej 11-go Pułku Artylerji Polowej*, Warszawa 1931; P. Zarzycki, *11 Karpacki Pułk Artylerji Lekkiej*, Pruszków 2004.

¹⁶ CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Generalny Inspektorat Kawalerii, 300.31.6. Komunikat dyslokacyjny Oddziału II Sztabu Generalnego z 1 X 1923 r.; M. Cieplewicz, *Wojsko Polskie w latach 1921–1926. Organizacja, wyposażenie, wyszkolenie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998, s. 99. Ponadto vide także: A. Smoliński, *Proweniencja i tradycje formacji Wojska Polskiego garnizonu Stanisławów w latach 1921–1939*, [w:] *Po stronie pamięci i dialogu... Stanisławów i ziemia stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku*, t. 1, *Polityka i wojskowość*, praca zbior. pod red. M. Kardasa, A.A. Ostanka, P. Semkowa, Warszawa–Stanisławów 2017.

tego roku dołączył do nich także 49. Pułk Piechoty, opromieniony chwałą zdobytą podczas zwycięskiej wojny polsko-sowieckiej¹⁷. Żaden z tych oddziałów nie miał legionowej przeszłości i nie zetknął się wcześniej z góralami wschodniokarpaccimi. Wszystkie trzy wspomniane wcześniej pułki piechoty miały natomiast proweniencję hallerowską, czyli powstały w ramach Armii Polskiej we Francji. Podobne były też dzieje protoplastów II Dywizjonu 11. Pułku Artylerii Polowej¹⁸.

W drugim roku swojego pobytu w Kołomyi 49. Pułk Piechoty był oddziałem o jednolitym, praktycznie wyłącznie polskim, składzie narodowościowym. Według danych na dzień 1 kwietnia 1922 roku służyło w nim bowiem 1 084 Polaków, 30 Żydów, pięciu Niemców i tylko 33 „Rusinów”, czyli Ukraińców. Liczba tych ostatnich uległa zwiększeniu dopiero w styczniu 1923 roku, kiedy odbył się pierwszy pobór do Wojska Polskiego mężczyzn roczników 1900 i 1901 pochodzących z mniejszości narodowych i zamieszkałych na obszarze powiatów byłej Galicji Wschodniej. Spowodowało to, iż w formacjach stacjonujących na terenie Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VI tamtejsi Ukraińcy¹⁹ stanowili 5,28% żołnierzy, a w całej armii 9,59%. Natomiast Ukraińców z Wołynia służyło

¹⁷ Na temat dziejów tego pułku, poza częścią wcześniej cytowanej literatury, vide także J. Fuglewicz, *Zarys historii wojennej 49-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929; *Księga chwały piechoty*, praca zbior. pod red. E. Quiriniego, Warszawa 1937–1939; R. Brykowski, *49 Huculski Pułk Strzelców*, Pruszków 1992.

¹⁸ Szerzej, poza częścią poprzednio oraz dalej cytowanej literatury, vide również: W. Skarżyński, *Armja Polska we Francji w świetle faktów*, Warszawa 1929; [J. Sierociński], *Armja Polska we Francji. Dzieje wojsk generała Hallera na obczyźnie*. Zebrał i opracował J. Sierociński, Warszawa 1929; M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej 1914–1918*, Warszawa 1990; B. Zakrzewski, *18 Dywizja Piechoty Wojska Polskiego w wojnie polsko-sowieckiej 1919–1921*, Warszawa 2016, a także: *Błękitna Armia i jej dowódca gen. Józef Haller*, praca zbior. pod red. B. Kopki, J. Tarczyńskiego, Warszawa 2017.

¹⁹ Ta grupa Ukraińców nazywana była „Rusinami”.

wtenczas, odpowiednio, 2,16% i 7,33% szeregowych. W sumie więc już w 1923 roku Ukraińcy stanowili około 17% szeregowych Wojska Polskiego, a przedstawiciele wszystkich mniejszości narodowych (wraz z nimi) 33,9%²⁰.

W efekcie wprowadzonego wtenczas wojskowego podziału terytorium II Rzeczypospolitej, poboru na Huculszczyźnie dokonywały Powiatowe Komendy Uzuppełnień Kołomyja I (powiat kołomyjski) oraz Kołomyja II (powiaty Nadwórna i Kosów). Zgodnie z obowiązującym w Polsce eksterytorialnym systemem uzupełniania sił zbrojnych oraz według wytycznych naczelnych władz wojskowych z początku lat dwudziestych, poborowych Ukraińców z obszaru Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VI (Lwów) należało kierować do formacji rozlokowanych na obszarze Dowództw Okręgów Korpusów Nr I (Warszawa), Nr VIII (Toruń) oraz do formacji rozlokowanych w zachodnich powiatach okręgów Nr VII (Poznań) i Nr II (Lublin). Miało to na celu poddanie rekrutów należących do mniejszości ukraińskiej „(...) działaniu wysoko rozwiniętej kultury gospodarczej na ziemiach zachodnich [a w konsekwencji – AS] ich rozwój i chęć stosowania się do otoczenia i następnie do podniesienia własnego gospodarstwa po powrocie ze służby [do życia cywilnego – AS], co w znacznej mierze uzależnia go psychicznie i zobowiązuje względem Polski (...)”²¹.

²⁰ CAW, Oddział II Sztabu Głównego, Wydział Narodowościowy, t. 30. Raport szefa Oddziału II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 17064/II/Inf. z 17 VI 1922 r.: „Obce narodowości w Wojsku Polskim”; CAW, Dowództwo Okręgu Korpusu VIII, 371.8.275. Raport szefa Oddziału II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 17064/II.Inf./II.F. z 17 VI 1922 r.; CAMSWiA, Sztab Generalny, t. 66. Komunikat informacyjny „Obce narodowości w armii polskiej” – Oddział II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 19737/II.Inf.F. z 18 X 1923 r.

²¹ CAMSWiA, Sztab Generalny, t. 66. Komunikat informacyjny „Obce narodowości w armii polskiej” – Oddział II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 19737/II.Inf.F. z 18 X 1923 r.; *Kalendarz wojskowy na rok*

W wyniku tego w latach dwudziestych poborowi pochodzący z Małopolski Wschodniej, w tym również Huculi, służbę wojskową odbywali w zachodniej i centralnej Polsce, jak choćby w 18. Pułku Ułanów Pomorskich czy też w Kadrcze Marynarki Wojennej. Natomiast do oddziałów stacjonujących na obszarze Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VI, obok innych, trafiali rdzenni Polacy. Sytuacja taka trwała aż do końca istnienia II Rzeczypospolitej. W 1936 roku stu takich poborowych, między innymi, otrzymał także 49. Huculski Pułk Strzelców. Pochodzili oni z Powiatowej Komendy Uzupełnień w Dębicy²². Natomiast Huculi nierzadko trafiali także do traktowanych jako czysto polskie pułków strzelców podhalańskich.

Niemal od pierwszych chwil pobytu 49. Pułku Piechoty w Kołomyi nawiązał on liczne i serdeczne więzy z tamtejszym społeczeństwem, głównie polskim. Do siedzib górali wschodniokarpaccy było zaś stamtąd bardzo blisko. Pierwszym owocem tych stosunków było przekazanie pułkowi dnia 18 września 1922 roku chorągwi pułkowej ufundowanej przez obywateli miasta Kołomyi i mieszkańców Pokucia. Ze znakiem tym w 1939 roku wyszedł on na kolejną i zarazem ostatnią już w swoich dziejach kampanię wojenną²³.

W okresie międzywojennym w dalszym ciągu trwała, zapoczątkowana na przełomie wieków, fascynacja górami i mieszkającą tam ludnością oraz jej kulturą duchową i materialną. Po Podhalu i Tatrach przyszła też kolej na Karpaty Wschodnie,

1928, Praca zbior. pod red. mjr. Sztabu Generalnego J. Jastrzębskiego, Warszawa 1927, s. 174; E. Kozłowski, *Wojsko Polskie 1936–1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Warszawa 1964, s. 70.

²² CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych. Departament Uzupełnień, 300.38.36. Rozdzielnik rekrutów rocznika poborowego 1914 wg. PKU i formacji Dowództwa Okręgu Korpusu V.

²³ J. Fuglewicz, op. cit., s. 33; K. Satora, *Opowieści wrześniowych sztandarów*, Warszawa 1990, s. 98.

głównie zaś na Huculszczyznę²⁴. Ponadto Hucułów od pozostałej ludności ukraińskiej odróżniały pewne cechy szczególne. Już w 1914 roku polscy legioniści z II Brygady zauważyli, iż: „W okolicach, w których teraz walczyliśmy byliśmy nie tylko mile witani, ale wprost entuzjastycznie przyjmowani. (...) W tym kraiku, odgrodzonym od świata, wśród tego malowniczego ludu (...) drze mią dobre instynkta. (...) Huculszczyzna cała kraśniała radością i szczęściem (...)”²⁵.

Początkowo praktyka naczelnych władz wojskowych i politycznych II Rzeczypospolitej zdawała się nie uwzględniać pewnej szczególnej sytuacji istniejącej na tym obszarze, choć według części polskich autorów w okresie międzywojennym Huculi odnosili się z pewną rezerwą do ukraińskich aspiracji niepodległościowych²⁶. Należało więc wykorzystać świeże zaszczości historyczne

²⁴ Vide chociażby: H. Gąsiorowski, T. Kunzek, *Przedwojenna Polska w krajobrazie i zabytkach. Województwo stanisławowskie i tarnopolski (Tom II)*, Rzeszów 2012 (wyd. 1, Warszawa 1930); J.A. Choroszy, *Huculszczyzna w literaturze polskiej*, Wrocław 1991; J. Skłodowski, *Huculszczyzna w grafice polskiej do roku 1945*, Poronin 2005; A. Wielocha, *Przedwojenne Bieszczady, Gorgany i Czarnohora najpiękniejsze fotografie*, Warszawa 2013.

²⁵ B. Merwin, *Legiony w boju 1914. II Brygada w Karpatach*, t. 1, Kraków 1915, s. 63–64.

²⁶ Rzetelność historyczna wymaga jednak, by zauważyć, że inny obraz ich postawy w okresie wojny polsko-ukraińskiej z lat 1918–1919 można znaleźć w dokumentach i ukraińskiej literaturze historycznej – vide choćby: *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 1. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР*. Укладачі О. Карпенко, К. Мицан, Івано-Франківськ 2001, s. 457–458 – dok. Nr 244: Звіт представника Української Національної Ради Лева Крушельницького про хід листопадових подій у печеніжинському і коломийському повітах; В. Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. у 2-х томах. Том 1*, Львів 1998, s. 447 i passim. Ponadto vide także: I. Монолатій, *Перша республіка. Коломия в час ЗУНР*, Івано-Франківськ 2017; idem, *Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції*, Івано-Франківськ 2018.

i podjąć próbę włączenia ich do grona mniejszości wiążących swoją pomyślną egzystencję polityczną i kulturową z państwem polskim. Potrzebne było jednak znalezienie odpowiedniej metody.

Tymczasem, jak już wspomniano, dla władz wojskowych wszyscy bez wyjątku Ukraińcy z terenów byłej Galicji Wschodniej byli „Rusinami”. Za takich uznawano bowiem wszystkich poborowych wyznania greckokatolickiego mieszkających w południowo-wschodnich województwach Rzeczypospolitej. Nie uwzględniano żadnych różnic etnicznych, a więc faktu, iż część z nich deklarowała się nie jako „Rusini” lub Ukraińcy, lecz jako Huculi bądź też Łemkowie czy Bojkowie, bądź też jedynie jako „tutejsi”²⁷. Początkowo wszystko wskazywało więc, że szansa, jaką stwarzały przedstawione powyżej czynniki, nie zostanie właściwie wykorzystana.

Życie toczyło się jednak własnym torem i w dodatku często wbrew zamierzonym czy też niezamierzonym intencjom władz. Zainteresowanie Huculszczyzną trwało i z roku na rok potęgowało się. Jednocześnie fascynacji tej ulegać zaczęli także oficerowie służący w oddziałach stacjonujących w pobliżu tego regionu. Prym w tej działalności wiódł natomiast 49. Pułk Piechoty.

Przyczyna takiego stanu rzeczy była dość prozaiczna. Poza geograficzną bliskością Kołomyi i Huculszczyzny bardzo znaczącą rolę odegrała tutaj postać późniejszego generała brygady Kazimierza Orlik-Łukoskiego. Był to bowiem oficer, który swoją karierę wojskową rozpoczął we wspomnianej wcześniej II „Żelaznej” Brygadzie Legionów Polskich, walcząc – między innymi – w szeregach 2. Pułku Piechoty Legionów²⁸. Tam też zapewne po raz pierwszy zetknął się z problemem służących w tym pułku Huculów i stał się ich gorącym wielbicielem. Po raz kolejny

²⁷ T.A. Kowalski, op. cit., s. 101.

²⁸ Vide choćby: J. Sitko, *Zarys historii wojennej 2-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1928; S. Czerep, *II Brygada Legionów Polskich*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1991.

miał z nimi do czynienia w latach 1927–1929, podczas dowodzenia 11. Dywizją Piechoty. Po krótkiej przerwie powrócił na to stanowisko w 1930 roku i w Stanisławowie pozostał już do końca²⁹. Swój stosunek do Huculczyzny generał zaszczepił podwładnym. Prawdopodobnie to on jako pierwszy dostrzegł też szansę zintegrowania tej grupy etnicznej z państwem polskim za pośrednictwem wojska.

Zainteresowanie Hucułami i ich kulturą przybierało tymczasem bardzo konkretne formy. W 49. Pułku Piechoty sprzyjało im wspomniane już sąsiedztwo geograficzne oraz fakt, iż w pułku tym obok Polaków i przedstawicieli innych narodowości służyli także górale karpaccy, w tym zapewne Huculi. Bez dokładnych badań źródłowych trudno jest jednak dzisiaj określić, ilu z corocznie przybywających poborowych pochodziło z tej właśnie grupy etnicznej. Jak to już bowiem wspomniano, powoływano ich także do służby w innych oddziałach, jak choćby do 3. Pułku Strzelców Podhalańskich³⁰. Wszystko to spowodowało, że folklor, tradycja huculska i przyroda Karpat Wschodnich stały się codziennym elementem pracy wychowawczej w pułku. Na ścianach w kasy-nach oficerskim i podoficerskim, w świetlicach i kancelariach wisały bardzo piękne huculskie kilimy wyrabiane w Kosmaczu czy też w Kosowie³¹. Innym szczegółem wystroju pomieszczeń były fotografie i obrazy przedstawiające piękno tej ziemi. Te ostatnie

²⁹ O przebiegu kariery wojskowej tego generała i kawalera Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego *Virtuti Militari* szerzej vide: T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generalowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991, s. 124; P. Stawecki, *Słownik generalów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 203–204; H.P. Kosk, *Generacja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 1, A–Ł, Pruszków 1998, s. 304–305; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. 3, L–O, Warszawa 2006, s. 68–69; Z. Gnat-Wieteska, *General brygady Kazimierz Orlik-Łukoski*, Pruszków 2018, s. 10 i passim.

³⁰ A. Polec, *Na dalekiej poloninie. Huculczyzna dziś*, Warszawa 1997, s. 134.

³¹ S. Wołoszczuk, *Pokucie. Legenda i rzeczywistość*, Wrocław 2000, s. 87, 105.

nierzadko były dziełem oficerów i podoficerów w nim służących. Niekiedy też ich poziom artystyczny był dość wysoki. W działalności tego typu celował zwłaszcza I Batalion, w okresie akcji związanej ze szlachtą zagrodową, nazywany również szlacheckim³².

Ponadto rozwijała się też współpraca oddziału z miejscowym społeczeństwem. Wykorzystywano w tym celu – między innymi – uroczyscie obchodzone święto pułkowe, które przypadało co roku 19 lipca. Obok delegacji z zaprzyjaźnionych pułków zapraszano na nie przedstawicieli lokalnych władz. Przybywali także rezerwiści – w tym Huculi, byli żołnierze II Brygady Legionów Polskich – oraz okoliczna ludność, jak również mieszkańcy górskich okolic, dla których uroczystości te stanowiły atrakcyjne widowisko i rozrywkę. Z biegiem czasu zaczęto też mówić o pułku jako o „naszym pułku”. Bezwiednie powstawały więzi integrujące Huculów z armią, a dalej z państwem, które ona reprezentowała. Pułk był także jego przedstawicielem podczas oficjalnych obchodów świąt państwowych i rocznic narodowych.

Szczególnie uroczysty przebieg miało święto pułkowe w 1938 roku, podczas którego ulicami Kołomyi przeszedł pochód złożony z kilkuset Huculów i Huculek. Jednocześnie w sali kołomyjskiego kina odbywał się wtedy Sejmik Huculów i Szlachty Zagrodowej, na którym uchwalono, że odtąd święto 49. Huculskiego Pułku Strzelców będzie zawsze ich świętem. Ponadto przedstawiciele miejscowego społeczeństwa przekazali wtenczas oddziałowi broń ufundowaną przez mieszkańców Pokucia. Wtedy też założono Towarzystwo Przyjaciół 49. Huculskiego Pułku Strzelców, a w przeddzień uroczystości Polskie Radio nadało, emitowaną na całą Polskę, audycję zatytułowaną: *Huculskiemu Pułkowi Piechoty*.

³² R. Brykowski, op. cit., s. 17–18; W.B. Moś, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki*, „Arsenał Poznański” 1993, r. 2, nr 4 (6), s. 9; idem, *Wojska górskie w armiach świata*, Bytom 1994, s. 39; idem, *Wojska górskie II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Kraków 2020, s. 170.

Temu samemu celowi służyły różnego rodzaju działania podejmowane przez jego kadrę oraz żołnierzy, służące cywilnej społeczności garnizonu i okolic. Nawiązano bowiem współpracę z miejscowym Sokołem, Strzelcem, Przysposobieniem Wojskowym i harcerstwem. Pułk inicjował także zakładanie bezprocentowych kas pożyczkowych, placówek oświatowych, sklepów i organizacji spółdzielczych. Powstawały też różne kursy handlowe, weterynaryjne itp. Szczególnym przykładem korzyści, jakie wskutek tych działań stały się udziałem ludności cywilnej, była wycieczka nad polskie morze, w której uczestniczyło 35 dzieci huculskich. W drodze powrotnej zwiedziły one Warszawę. Jej koszty w całości pokryło wojsko³³.

Wszystkie te wysiłki oraz ich efekty w końcu dostrzeżone zostały przez władze w stolicy. W związku z tym 8 marca 1934 roku Komitet do Spraw Narodowościowych przy Prezesie Rady Ministrów zajął się ustaleniem ogólnych zasad polityki narodowościowej na obszarze Huculszczyzny i Łemkowszczyzny³⁴. Podjęcie konkretnych kroków w tej kwestii przyspieszyło zapewne powstanie nieco wcześniej – gdyż 12 grudnia 1933 roku – Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny, które za cel postawiło sobie ochronę przyrody, krajobrazu, folkloru i sztuki ludowej ziemi huculskiej. Jednocześnie przewidywano jego uczestnictwo w działaniach na rzecz rozwoju kulturalnego i ekonomicznego tego regionu oraz budowy odpowiedniej infrastruktury, służącej rozwijającej się turystyce. Podobnie było też z wykorzystaniem jego walorów uzdrowiskowych oraz możliwości szkolenia oficerów w Wojskowym Obozie Narciarskim w Worochcie. W celu podkreślenia wysokiej rangi Towarzystwa na czele jego Zarządu Głównego, jako prezes, stanął generał brygady Tadeusz Kasprzycki – późniejszy minister spraw wojskowych.

³³ R. Brykowski, op. cit., s. 15; W.B. Moś, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki...*, op. cit., s. 9.

³⁴ T.A. Kowalski, op. cit., s. 48.

Ciekawą i godną podkreślenia rzeczą jest, iż pomimo istnienia początkowo pewnych odmiennych w tej kwestii planów, ostatecznie Towarzystwo nie stawiało przed sobą żadnych celów polonizacyjnych, lecz pragnęło pomagać Hucułom w zachowaniu ich różnych wartości, a więc jednocześnie poczucia swoistej odrębności etnicznej od reszty Ukraińców zamieszkujących Małopolskę Wschodnią³⁵. Dodać także należy, że swój udział w takim potraktowaniu tego problemu, obok publicystów piszących do „Biuletynu Polsko-Ukraińskiego”, miało również wojsko. Wynikało to z doświadczeń z akcji polonizacyjnej związanej z istnieniem w 5. Pułku Strzelców Podhalańskich kompanii szlachty zagrodowej. W 1936 roku w sprawozdaniu z wyszkolenia i wychowania służących w niej żołnierzy napisano bowiem: „Tak modne i aktualne dziś zagadnienia Łemków, Bojków i Huculów streszczają się pomimo wszystko do urobienia ich sympatii do polskości i lojalności dla Państwa oraz izolowania tym samym różnymi drogami od wpływów [ukraińskiego – AS] separatyzmu”³⁶.

W efekcie tego w połowie lat trzydziestych władze państwowe oraz wojskowe zaczęły popierać powstawanie różnych organizacji środowiskowych i społecznych związanych z Huculszczyzną. Godzono się też na uczestnictwo wojska w tym ruchu³⁷. W związku z tym 29 stycznia 1937 roku minister spraw wojskowych zalegalizował przynależność oficerów służby stałej oraz pozostających w stanie nieczynnym do Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny w charakterze jego członków rzeczywistych.

³⁵ R. Jurecka-Krzyżanowska, *Mój ojciec. Wspomnienia Rodziny Wojskowej z Brzeżan od roku 1923 do 1945 roku*, Kraków 1997, s. 23–24; A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979, s. 198–200; W.B. Moś, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki...*, op. cit., s. 2.

³⁶ Meldunek dowództwa 5 Pułku Strzelców Podhalańskich z 26 X 1936 r. – cyt. za: M. Siwicki, op. cit., s. 240.

³⁷ T.A. Kowalski, op. cit., s. 128.

Jest rzeczą charakterystyczną, iż rozkaz ten nie wspominał nic o podoficerach³⁸.

Był to wyraźny sygnał, że wieloletnie działania generała Orlik-Łukoskiego oraz kadry 49. Pułku Piechoty, w celu jego związania z tradycjami tego regionu, zostaną ostatecznie zaakceptowane przez władze wojskowe. Od tego momentu bieg wydarzeń uległ wyraźnemu przyspieszeniu i proces trwający co najmniej od połowy lat dwudziestych zbliżał się do sfinalizowania. Tradycja huculska w Wojsku Polskim miała zostać na powrót wskrzeszona. Rzeczywistość bowiem sama podsunęła sposób rozwiązania tej kwestii.

Dnia 20 lutego 1937 roku ukazał się kolejny rozkaz ministra spraw wojskowych, w którym dotychczasową 11. Dywizję Piechoty przemianowano na 11. Karpacką Dywizję Piechoty. Jednocześnie dla wszystkich służących w niej żołnierzy wprowadzono emblemat przedstawiający „(...) dwa liście dębowe z gałązką limby, przytrzymywane krzyżem huculskim”³⁹. Wzór tego ostatniego elementu zaczerpnięty został z oficjalnej odznaki Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyny, w której wykorzystano wizerunek charakterystycznych krzyży z tego regionu.

W swej wymowie nawiązującej do folkloru Karpat Wschodnich, w tym także do pozostałości magii w życiu Huculów, emblemat noszony w 11. Karpackiej Dywizji Piechoty łączył wiarę w siłę, trwałość i odwagę wyrażaną przez liście dębu. Limba symbolizowała natomiast piękno karpackiej przyrody, zaś krzyż huculski przypominać miał żołnierzowi jego pochodzenie i dom rodzinny, w którym stale towarzyszył mu ten symbol jego wiary oraz wiary jego przodków. Ponadto miał on go też, podobnie jak krzyż przydrożny, ochronić przed złem. W ten sposób jednocześnie nawiązywano do magicznych mocy, którymi kiedyś obdarzano noszoną zarówno przez mężczyzn, jak i kobiety **zgardę**.

³⁸ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 1, poz. 1.

³⁹ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 2, poz. 22.

Być może jednak, iż wobec postępu cywilizacyjnego i kulturowego, jaki w latach trzydziestych XX wieku zaczął docierać na te tereny, symboliczna wymowa tego emblematu stawała się coraz mniej czytelna i jego funkcje estetyczne zaczęły przeważać nad wiarą w tajemną moc tego swoistego amuletu⁴⁰. Odgrywał on jednak taką samą i bardzo ważną rolę, jak to miało miejsce w przypadku „tajemnego krzyżyka”, czyli swastyki z gałązką jełdliny, noszonego od 1919 roku w pułkach strzelców podhalańskich Wojska Polskiego⁴¹. Tak więc emblemat ten integrował z armią poborowych pochodzących z południowo-wschodnich terenów Rzeczypospolitej Polskiej oraz pomagał budować dywizyjny i pułkowy *esprit de corps*.

Poza nakryciami głowy, o czym szerzej dalej, noszono je również na granatowych patkach (z żółtą wypustką) naszywanych na kołnierzach kurtek oraz bezpośrednio na kołnierzach płaszczy, a potem i peleryn sukiennych oraz podhalańskich. Dla oficerów i chorążych emblematy o wielkości 25 na 30 mm miały być wykonywane z białego metalu oksydowanego na stare srebro, a dla podoficerów (niżej stopnia chorążego) i szeregowców

⁴⁰ H. Gąsiorowski, op. cit., s. 62, 66. Vide także S. Vincenz, *Na wysokiej poloninie. Pasma II. Nowe czasy. Księga druga. Listy z nieba*, Sejny 2004.

⁴¹ O symbolicznym znaczeniu podhalańskiego „tajemnego krzyżyka” szerzej vide: A. Smoliński, *Początkowe dzieje barwy i symboliki strzelców podhalańskich oraz ich związki z kulturą ludową Podhala – lata 1918–1920. Przyczynek do badań mundurolologicznych i kostiumologicznych*, „Czasy Nowożytne. Periodyk Poświęcony Dziejom Polskim i Powszechnym od XV do XX wieku” 2003, t. 14; idem, *Rodowód, dzieje i symbolika swastyki w pułkach strzelców podhalańskich Wojska Polskiego w latach 1919–1939*, „Rocznik Przemyski” 2013, t. 49, z. 1 „Historia Wojskowości”; idem, *Rodowód i symbolika swastyki w 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich oraz w 4 Pułku Piechoty Legionów i w pułkach strzelców podhalańskich Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej*, [w:] *4 Pułk Piechoty Legionów Polskich – historia i pamięć. W 100 rocznicę powstania*, praca zbior. pod red. U. Oettingen, W. Rutkowskiej, J. Głównki, Kielce 2015.

należało wytłaczać je z białej, matowanej blachy. Jednocześnie, zgodnie z powszechnie panującą w Wojsku Polskim praktyką, podoficerom zawodowym zezwolono na używanie przy ubiorze pozasłużbowym⁴² emblematów jak dla oficerów. Należało je wtenczas zakupić prywatnie, tak jak to miało miejsce także w przypadku oficerów i chorążych służby stałej i rezerwy. Koszty związane z ich wprowadzeniem do umundurowania szeregowych dywizji należało pokryć z sum określanych jako ryczałty mundurowe, czyli z pieniędzy, które formacje otrzymywały corocznie na zakup różnego rodzaju drobnej konfekcji ubiorczej i dokonywanie napraw umundurowania. Ich noszenie dozwolone było od chwili ogłoszenia powyższego rozkazu, zaś obowiązek istniał od dnia 1 stycznia 1938 roku⁴³.

Nadanie nazwy „Karpacka” 11. Dywizji Piechoty oraz wprowadzenie opisanego powyżej emblematu było pierwszym krokiem w celu przywrócenia w Wojsku Polskim tradycji huculskiej. Wspomniano też już, iż najbliższa z racji miejsca stacjonowania, była ona 49. Pułkowi Piechoty. W związku z tym 12 kwietnia 1937 roku ukazał się kolejny rozkaz ministra spraw wojskowych, w którym

⁴² W Wojsku Polskim mundur pozasłużbowy był ubiorem, którego poszczególne elementy bądź też całość stanowiła prywatną własność podoficera zawodowego lub nadterminowego.

⁴³ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 2, poz. 22. Ponadto vide także: CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Departament Dowodzenia Ogólnego, 300.22.110. Rozkaz szefa Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1590/Mund. z 12 X 1935 r.; ibidem, Rozkaz szefa Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1590/Mund. z 18 X 1935 r.; ibidem, Rozkaz szefa Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1590/Mund. z 10 XII 1935 r.; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1936, nr 2, poz. 17 i 18; Z. Żygulski jun., H. Wielecki, *Polski mundur wojskowy*, Kraków 1988, s. 121; H. Wielecki, *Polski mundur wojskowy 1918–1939*, Warszawa 1995, s. 79.

napisano: „I Batalionowi 49 Pułku Piechoty nadaję nazwę: Huculski Batalion Legionów Polskich”⁴⁴.

Jednocześnie do umundurowania wszystkich żołnierzy dywizji oraz batalionu huculskiego wprowadzone zostały kolejne elementy ściśle nawiązujące do ubioru rejonu karpackiego, głównie zaś Huculszczyzny. Rogatywki garnizonowe otrzymały specjalne pióra, a oficerowie i szeregowi prawo do noszenia peleryn typu podhalańskiego. Ponadto dodatkowo Huculskiemu Batalionowi Legionów Polskich przyznano prawo do używania specjalnych kapeluszy huculskich.

Przy bardzo estetycznych rogatywkach garnizonowych wz. 1935 i kapeluszach huculskich wz. 1937 pióra należało umieszczać z lewej strony. Miały być one formowane w „pęczek” składający się z 15 piór. Dziesięć z nich winno być barwy ciemnobrunatnej, a reszta barwy białej. Końce pięciu piór ciemnobrunatnych należało zawinąć owalnie ku przodowi, a pozostałe pięć obciąć poziomo na 1/3 ich długości. W ten sposób otrzymywano wysoki na 125 mm i szeroki na 90 mm pióropusz o kształcie połowy liry, tj. połowy ogona starego koguta cietrzewia⁴⁵. Pozostałe krótsze pióra w postaci kiści białego puchu nakładano na pióra ciemne, które zasadniczo powinny być cietrzewie, ale ze względu na możliwe trudności w ich zdobyciu⁴⁶, rozkazodawca dopuszczał ich

⁴⁴ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 42.

⁴⁵ Ogon koguta cietrzewia, czyli lira jest czarny i charakterystyczny przez to, że boczne sterówki wygięte są haczykowato na zewnątrz. U starego koguta są one nawet mocno podgięte – szerzej vide: S. Godlewski, *Vademcum myśliwego*, Warszawa 1957, s. 167; M.P. Krzemień, *1000 słów o łowiectwie*, Warszawa 1984, s. 82.

⁴⁶ Był to efekt tego, iż ze względu na intensywne polowania na te niezwykle piękne i ciekawe ptaki oraz z powodu wycinki wielu starych naturalnych, szczególnie tych podmokłych, obszarów leśnych, już w okresie międzywojennym stawały się one gatunkiem coraz rzadziej występującym na terenie II Rzeczypospolitej.

namiastkowanie piórami koguta domowego⁴⁷. W celu umocowania całej tej konstrukcji, dutki piór osadzano w cienkiej skórzanej tulejce o barwie ochronnej. Zarówno do rogatywek, jak i kapeluszy pióra przypinano za pomocą opisanego już wcześniej metalowego emblematu huculskiego⁴⁸.

Warto tutaj zauważyć, iż taki kształt oraz sposób wykonania i mocowania opisanych powyżej piór wzorowany był na piórach noszonych na nakryciach głowy przez strzelców tyrolskich Cesarsko-Królewskiej Armii Austro-Węgierskiej⁴⁹. Tym samym, wbrew wcześniejszym twierdzeniom wielu autorów⁵⁰, nie miał

⁴⁷ W praktyce rogatywki i kapelusze szeregowych, czyli podoficerów zawodowych i nadterminowych oraz szeregowców służby czynnej, otrzymywały przystrój wykonany z odpowiednio spreparowanych – jednocześnie względnie tanich (bo łatwo dostępnych) – piór kogucich. Jedynie w przypadku części oficerskich nakryć głowy wykorzystywano oryginalne pióra cietrzewie. Zapewne też dotyczyło to głównie oficerów starszych – od majora do pułkownika. Wydaje się także, że zapewne każdy z żołnierzy – głównie szeregowych, posiadał jeden przystrój, który zamiennie był wykorzystywany zarówno jako ozdoba garnizonowych rogatywek, jak i huculskich kapeluszy. Odmiennego zdania w tej kwestii zdaje się być natomiast Wojciech B. Moś (vide: idem, *Wojska górskie II Rzeczypospolitej 1918–1939...*, op. cit., s. 168), który twierdzi, że pióropusze wykonane z piór cietrzewia nosiła „kadra zawodowa”, czyli zapewne wszyscy oficerowie służby stałej oraz podoficerowie zawodowi i nadterminowi.

⁴⁸ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43 – załącznik.

⁴⁹ Vide choćby: *Adjustierungsvorschrift für das k. u. k. Heer. I–VII Teil und Anhang*, Wien 1910–1911 oraz: H. Hinterstoisser, M.Ch. Ortner, E.A. Schmidl mit Beiträgen von W. Beimrohr, M. Pizzinini, *Die k.k. Landwehr Gebirgstruppen. Geschichte, Uniformierung und Ausrüstung der österreichischen Gebirgstruppen von 1906 bis 1918*, Vienna 2006.

⁵⁰ Takie tezy – ignorując część ustaleń innych autorów – przez całe lata głosili, i nadal głoszą, przede wszystkim Wojciech B. Moś oraz Ryszard Brykowski. Wykaz najważniejszych prac tych autorów zamieszczono w bibliografii.

on nic wspólnego z tradycyjnymi przystrojami⁵¹ kapeluszy – zarówno typu *barsziwka* jak i *doboszówka*, które po dzień dzisiejszy noszone są na Huculszczyźnie⁵². Jest też rzeczą wielce charakterystyczną, że z racji krótkiego czasu ich funkcjonowania – w przeciwieństwie do używanych przez Wojsko Polskie kapeluszy podhalańskich – ani kształt, ani też sposób ozdabiania wojskowych kapeluszy huculskich, w żaden sposób nie wpłynęły na wygląd i przystroj ówczesnych męskich cywilnych kapeluszy huculskich – także tych noszonych współcześnie.

Wzorowany na dwudziestowiecznej huculskiej *doboszówce* polski – wojskowy – kapelusz huculski wz. 1937 wykonywano z filcu barwy ochronnej (khaki) i bez podszewki. Sztywna – odpowiednio impregnowana – główka była niska i półkolista⁵³, a u dołu zakończona półsztywnym rondem nachylonym do pionu prawie pod kątem prostym z krawędzią wywiniętą ku górze i obszytą – w celu wykończenia i ochrony przed strzępieniem – jedwabną pasmante-ryjną tasiemką barwy ochronnej⁵⁴. Całość należało tłoczyć z jednego kawałka filcu. Wewnątrz kapelusza znajdował się potnik ze skóry baraniej z obszytym maszynowo brzegiem i przyszyty do główki rzadkim ścięciem ręcznym w taki sposób, by obszyta krawędź potnika ściśle przylegała do linii zagięcia ronda. Natomiast górną krawędź potnika wyciskano (rajflowano). Jego końce nakładano na siebie pośrodku tylnej części kapelusza i przesywano trzema ścięgami krzyżykowymi. Przepisowa szerokość potnika winna mieć 40 mm, a grubość 1,2 mm. Na linii zagięcia ronda naszywano na główce puszysty – wełniany, granatowo-jasnożółty,

⁵¹ Autor zastosował tutaj naukową terminologię powszechnie używaną w polskiej kostiumologii, także do opisu strojów regionalnych.

⁵² Szerzej vide: A. Smoliński, *Kariera huculskiego kapelusza w Wojsku Polskim*, cz. 1, *Historyczny rodowód męskiego nakrycia głowy na Huculszczyźnie...*, op. cit.

⁵³ Wysokość kapelusza miała wynosić około 10 cm.

⁵⁴ Przepisowa szerokość ronda miała wynosić około 6,5 cm.

okrągły sznurek o średnicy 8 mm. Kolorowe jego strefy mające po 25 mm długości symbolizowały tradycyjne barwy piechoty polskiej⁵⁵, a jednocześnie doskonale współgrały z kolorystyką spotykaną u Hucułów⁵⁶. Ogólnego wyglądu wojskowego kapelusza huculskiego dopełniał typowy metalowy, oksydowany na stare srebro (lub bity z białego metalu w przypadku szeregowych) polski orzeł wojskowy wz. 1931 przypinany z przodu pośrodku główki⁵⁷.

⁵⁵ Jeżeli pominiemy barwy piechoty Legii Nadwiślańskiej, która w epoce napoleońskiej była polską formacją znajdującą się na żołdzie francuskim, to granat w połączeniu z żółtym po 1815 r. stał się barwą zarówno Pułku Grenadierów Gwardii Królewsko-Polskiej, jak i ówczesnych pułków piechoty liniowej, a także pułków strzelców pieszych, choć w przypadku tych ostatnich formacji granat zdecydowanie dominował nad barwą żółtą – szerzej *vide* choćby: B. Gembarzewski, *Wojsko Polskie. Królestwo Polskie 1815–1830*, Warszawa 1903; idem, *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie od wieku XI do roku 1960*, t. 3, *Od 1797 do 1814 roku*. Do druku przygotowała Z. Stefańska, konsultacje i odtworzenie kolorów plansz barwnych K. Linder, Warszawa 1964; idem, *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie od wieku XI do 1965 roku*, t. 4, *Od 1815 do 1831 roku*. Do druku przygotowała Z. Stefańska, konsultacja i odtworzenie kolorów plansz barwnych K. Linder, Warszawa 1966; S. Leśniewski – tekst, R. Morawski – ilustracje, *Wojsko Polskie w służbie Napoleona. Legia Nadwiślańska, Lansjerzy Nadwiślańscy*, Warszawa 2008.

⁵⁶ Nie należy jednak zapominać, że poszczególne huculskie – jednodworcowe – wsie i przysiółki różniły się pomiędzy sobą pewnymi szczegółami ubioru męskiego – w tym także barwami noszonych na kapeluszach tzw. bajorków. Obecnie trudno jednak wskazać, gdzie na Huculszczyźnie występowała podobna kolorystyka oraz czy rzeczywiście dokładnie odpowiadała ona tradycyjnym barwom piechoty Wojska Polskiego.

⁵⁷ Barwę starego srebra miały orły oficerskie, a niekiedy także podoficerów zawodowych, przy czym niekiedy tłoczono je z blachy srebrnej – szerzej *vide* choćby: *Warunki techniczne materiałów wojskowych. Orzełek*. Departament Intendentury Ministerstwa Spraw Wojskowych M.171/33, Warszawa dnia 25 lutego 1933 r. (Nr katalogu 687); H. Gawłowski, *Polskie orły wojskowe 1913–1920*, Kielce 1991; T. Zawistowski, *Polskie orły do czapek w latach 1939–1945*, Warszawa 2008.

Podpinka kapelusza składała się z dwóch pasków skórzanych, z których wierzchni o barwie szkarłatnej nabijany był symetrycznie rozmieszczonymi gwoździkami i rozetkami z białego metalu układającymi się w odpowiedni deseń. Była to zapewne celowa reminiscencja zdobniczych motywów spotykanych na kapeluszach huculskich, a także okuć występujących na pasach typu **czeres** oraz innych przedmiotach używanych przez Huculów, jak choćby torbach⁵⁸. Pasek wierzchni podpinki podklejano cieńszym paskiem z szarej skóry. Tak wykonaną podpinkę jednym końcem wszywano na stałe pod potnikiem po prawej stronie kapelusza. Natomiast z lewej jego strony, również pod potnikiem, wszywano sprzączkę, która służyła do regulowania długości podpinki po założeniu kapelusza na głowę.

Na kapeluszach huculskich wz. 1937 noszono również oznaki stopni. U oficerów sztabowych (inaczej starszych – czyli od stopnia majora włącznie w górę) tuż nad barwnym sznurkiem naszywano pierwszy, a 2 mm nad nim i równoległe do niego drugi oksydowany na stare srebro galon oficerski. Końce tych galonów łączono z lewej strony tego nakrycia głowy tak, aby mogły być one zakryte pękiem piór i emblematem huculskim. Z przodu kapelusza pomiędzy krawędzią tarczy amazonek orła a górnym galonem równo i symetrycznie srebrnym bajorkiem haftowano odpowiednią liczbę gwiazdek oficerskich. U pozostałych oficerów (od stopnia kapitana

⁵⁸ Należy tutaj pamiętać o umiejętnościach Huculów w zakresie obróbki metali, głównie zaś miedzi i mosiądzu – szerzej vide choćby: Д.Н. Доберман, *Искусство гуцулов*, Москва 1980; *Гуцульські художні вироби з металу кін. XVIII – поч. XX ст.* Упорядник О. Валько, Львів 2011; *Скарби Національного Музею Народного Мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського*. Упорядник та автор проекту Я. Ткачук, науковий редактор Б. Ткачук, Львів 2015; E. Berendt, J. Bohdanowicz, H. Golla, D. Jasnowska, J. Kurbiel, A. Szczepka, A. Woźniak, *Bartky, tabiwky, zgardy... Huculiana z kolekcji Ewy Załęskiej-Szczepki i Andrzeja Szczepki*, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2016.

włącznie do stopnia podporucznika) nad barwnym sznurkiem w odległości około 2 mm od niego naszywano tylko jeden galon oficerski. Jego końce zszywano w taki sam sposób jak to opisano powyżej. Gwiazdki umieszczano analogicznie jak w przypadku oficerów sztabowych. Przy kapeluszach chorążych nad granatowo-jasnożółtym sznurkiem naszywano szeroki na 6 mm jedwabny galon karmazynowy, a jego końce zszywano pod pękiem piór. Pomiędzy nim a brzegiem tarczy orła znajdowała się jedna haftowana srebrną nicią gwiazdka oficerska.

Natomiast u szeregowych (od stopnia starszego sierżanta włącznie do stopnia starszego strzelca) pomiędzy puszystym sznurkiem a krawędzią orła wojskowego równo i symetrycznie umieszczano odpowiednie do ich stopnia oznaki. Pierwotnie wykonywano je zgodnie z przepisami wprowadzonymi w 1925 roku, a następnie według ustaleń, jakie obowiązywały od 1938 roku⁵⁹.

Dodać tutaj też należy, że według wcześniej piszących na ten temat autorów istniał ponoć także kapelusz huculski z oznakami stopnia generalskiego, choć powyższy przepis takiego kapelusza nie przewidywał, w pułku piechoty Wojska Polskiego nie było bowiem odpowiedniego etatu, a więc i stopnia generalskiego. Tymczasem według części autorów nosił go ponoć, co jest dość prawdopodobne, dowódca 11. Karpackiej Dywizji Piechoty generał brygady Kazimierz Orlik-Łukoski⁶⁰.

⁵⁹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1925, nr 126, poz. 899; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1926, nr 6, poz. 55; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1928, nr 7, poz. 79; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43 – załącznik; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1938, nr 15, poz. 175; R. Saxl, *Umundurowanie polowe Wojska Polskiego*, Warszawa 1928, s. 34–37.

⁶⁰ Być może też taki kapelusz, jako swoistą pamiątkę, podkomendni podarowali gen. Orlik-Łukoskiemu, ale ten nie nosił go publicznie. Jeżeli tak właśnie było, to byłaby to analogia do kapelusza podhalańskiego z oznakami stopnia

Kapelusz huculski wz. 1937 należało nakładać w taki sposób, aby był on lekko nasunięty na czoło i jednocześnie tak przechylony na prawo, ażeby rondo dotykało górnej krawędzi prawego ucha. Było to ustępstwo na rzecz tradycyjnego sposobu noszenia nakryć głowy w Wojsku Polskim, gdyż Huculi nakładali je równoległe do linii oczu.

Koszty związane z wprowadzeniem tych nowych nakryć głowy należało pokryć z sum dla poszczególnych oddziałów w postaci corocznych kredytów mundurowych przeznaczanych na odświeżanie zapasów mundurowych. Cenę pojedynczego kapelusza ustalono jednak dopiero na rok budżetowy 1938/1939. Zakup ten należało pokryć z ryczałtu mundurowego. Jednocześnie minister spraw wojskowych zaznaczył, iż żadne specjalne sumy na wykonanie kapeluszy huculskich nie będą przydzielane. Ich noszenie było dozwolone od momentu ukazania się omawianego tutaj rozkazu, a obowiązkowe od dnia 1 kwietnia 1938 roku⁶¹.

Podsumowując powyższe rozważania o kapeluszu tego typu, należy stwierdzić, iż był on bardzo udanym połączeniem całego szeregu elementów tradycyjnej – męskiej – kultury huculskiej, głównie zaś odpowiednio wystylizowanej **kresani** – w XX wieku, zwanej *doboszówką*. Dzięki temu uzyskano niezwykle estetyczne, niemal piękne, wojskowe nakrycie głowy.

Nakrycia głowy tego typu, wraz z podhalańskimi pelerynami sukiennymi wz. 1936, stanowiły niezbędny element umundurowania garnizonowego szeregowych⁶² oraz mundurów garnizonowych

marszałka, który podhalańczycy przekazali Pierwszemu Marszałkowi Polski Józefowi Piłsudskiemu.

⁶¹ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 6, poz. 82; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1938, nr 4, poz. 44.

⁶² Mundury garnizonowe należało stosować: „W szeregach: a) na paradach, b) rewiach, c) na przeglądach, d) na wartach honorowych, przy pełnieniu służby garnizonowej; na specjalny rozkaz” – vide: *Przepis ubioru polowego Wojsk*

– służbowych dla oficerów i chorążych⁶³. Oficerowie i podoficerowie zawodowi (od stopnia sierżanta w górę) mogli ich używać także poza służbą, w czasie pełnienia służby administracyjnej i biurowej oraz przy przechodzeniu do i z zajęć służbowych w koszarach⁶⁴. Wtenczas jednak obowiązywała rogatywka garnizonowa wz. 1935 z piórem. Takie same zasady dotyczyły oficerów

Polskich r. 1919, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Warszawa 1920, s. 22; R. Saxl, op. cit., s. 41.

⁶³ Natomiast mundury służbowe początkowo obowiązywały: „Przy meldowaniu się; przy obecności na paradach, rewiach, przeglądach itp.; na musztrach i ćwiczeniach; przy reprezentacjach; wizytach oficjalnych; pogrzebach i mszach żałobnych (...); na specjalny rozkaz” – vide: *Przepis ubioru polowego Wojsk Polskich r. 1919...*, op. cit., s. 22; R. Saxl, op. cit., s. 41. Jednak odnośnie chorążych i oficerów w 1929 r. władze wojskowe uściśliły te prawidłowości i ustaliły, że: „Ubiór garnizonowy stosuje się we wszystkich wypadkach życia garnizonowego (...). Ubiór służbowy stosuje się: 1) w szeregach: a) w czasie ćwiczeń, b) na paradach, c) rewiach, d) przeglądach, e) pogrzebach; 2) przy meldowaniu się; 3) w czasie pełnienia służby garnizonowej; 4) w wypadkach wyraźnie nakazanych bądź w rozkazach lub w zawiadomieniach oficjalnych czy półoficjalnych; 5) we wszelkiego rodzaju okolicznościach uroczystego, oficjalnego występowania oficera, czy to w czasie świąt i obchodów państwowych i narodowych oraz uroczystościach wojskowych, czy też z okazji występowania w charakterze delegata lub reprezentanta władzy państwowej lub formacji na innych uroczystościach o charakterze lokalnym. (...) Wszyscy oficerowie pełniący służbę garnizonową noszą ponadto rewolwer w futerale, oficerowie zaś pełniący służbę oficerów inspekcyjnych, dowódców wart oraz występujący w oddziałach honorowych i w oddziałach zwartych na paradach i w przeglądach poza noszeniem rewolweru opuszczają podpinkę pod brodę” – vide: „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1929, nr 19, poz. 187. Wynika więc z tego, że kapelusze huculskie zawsze noszono z podpinką zapiętą pod brodą, co potwierdzają także zachowane źródła fotograficzne.

⁶⁴ W świetle tego, co napisano powyżej, wydaje się jednak, iż poza służbą nie korzystano raczej z możliwości noszenia kapeluszy huculskich, gdyż konstrukcja tego nakrycia głowy – w przeciwieństwie do rogatywki wz. 1935 – uniemożliwiała, jak to już wspomniano, jego zakładanie inaczej niż z podpinką zapiętą pod brodą.

i podoficerów (od stopnia sierżanta w górę) pochodzących z formacji górskich, a przydzielonych służbowo do oddziałów, którym nie przysługiwało umundurowanie tego typu⁶⁵.

Przedstawiony powyżej proces, polegający na działaniach mających na celu integrację Huculów z polską państwowością i jej armią, zakończył się 4 marca 1938 roku, kiedy to na mocy kolejnego rozkazu ministra spraw wojskowych nazwę „49 Pułku Piechoty” zamieniono na „49 Huculski Pułk Strzelców”. W związku z tym dla wszystkich służących w nim żołnierzy wprowadzono kapelusze huculskie wz. 1937⁶⁶.

Jest też swoistą ciekawostką, że pierwsze przepisowe elementy umundurowania przeznaczonego dla formacji górskich, należących do 11. Karpackiej Dywizji Piechoty – w tym kapelusze huculskie wz. 1937, trafiły nie do 49. Pułku Piechoty z Kołomyi, lecz do 3. Kompanii Batalionu Stołecznego, który od 1936 roku służbowo podlegał komendantowi Garnizonu Miasta Stołecznego Warszawa z siedzibą w Komendzie Miasta⁶⁷. Batalion ten był odrębną jednostką pod względem służbowym, ale nie stanowił oddzielnej formacji pod względem administracyjno-gospodarczym i personalnym, a także w zakresie wyszkolenia, jego skład miał bowiem charakter rotacyjny⁶⁸. Natomiast do jego zadań należały: pogotowie garnizonowe, warta główna z posterunkiem alarmowym przed Komendą Miasta i przy Grobie Nieznanego Żołnierza⁶⁹,

⁶⁵ CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Departament Dowodzenia Ogólnego, 300.22.110. Rozkaz szefa Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1590/Mund. z 10 XII 1935 r.; „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych”, 1936, nr 2, poz. 19.

⁶⁶ „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1938, nr 2, poz. 24.

⁶⁷ Szerzej vide choćby: C. Witkowski, *Garnizon Warszawa 1918–1939*, Oświęcim 2014.

⁶⁸ A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 11–16.

⁶⁹ Szerzej vide choćby: C. Skiba, *Pomniki nieznanego żołnierza. Przewodnik. Świat i Polska*, Warszawa 2004.

a także najbardziej eksponowane posterunki honorowe oraz warty ochronne przy najważniejszych obiektach garnizonu; powitalne i pożegnalne asysty kompanii honorowej na dworcach kolejowych dla przybywających do Polski lub ją opuszczających przedstawicieli obcych władz państwowych i wojskowych; warty przed budynkami administracji państwowej; asysty podczas świąt państwowych i uroczystości wojskowych; asysty honorowe podczas składania wieńców przy Grobie Nieznanego Żołnierza i w trakcie pogrzebów ważnych osób wojskowych lub istotnych dla państwa postaci cywilnych. W efekcie tego od 1936 roku Batalion Stołeczny był emanacją polskiego – niezwykle atrakcyjnego wizualnie – ceremoniału wojskowego, połączonego z nienaganną prezencją żołnierzy⁷⁰ oraz ich perfekcyjnym wyszkoleniem w murze formalnej, co wiązało się z ogromnym i czasochłonnym wysiłkiem szkoleniowym. Wzbudzał on też podziw i szacunek zarówno własnych obywateli, jak i obcokrajowców, którzy mieli możliwość obserwacji Batalionu Stołecznego podczas różnych uroczystych wystąpień⁷¹.

W związku z rotacyjnym sposobem kompletowania Batalionu Stołecznego dnia 1 października 1936 roku rozpoczęła się jego II zmiana, która formalnie trwała do 1 kwietnia, zaś faktycznie do 19 maja 1937 roku. Był to wtenczas Batalion Stołeczny Górski, który stworzono w oparciu o podhalańskie i karpackie formacje piechoty należące do Dowództwa Okręgu Korpusu Nr V Kraków oraz Nr VI Lwów⁷² i Nr X Przemyśl. Jego 3. Kompanię tworzyły plutony wydzielone z należących do 11. Karpackiej Dywizji

⁷⁰ Był to efekt tego, że formacje należące do zmiennego składu Batalionu Stołecznego jako pierwsze w Wojsku Polskim otrzymywały wszystkie wprowadzane w drugiej połowie lat trzydziestych XX w. nowe i jednocześnie nowoczesne elementy umundurowania.

⁷¹ A. Szczepaniak, op. cit., s. 6.

⁷² O formacjach Wojska Polskiego wchodzących w skład tego okręgu korpusu obszerniej vide choćby: A.A. Ostanek, op. cit.

Piechoty 48. Pułku Piechoty Strzelców Kresowych ze Stanisławowa⁷³ oraz z 49. Pułku Piechoty⁷⁴ i 53. Pułku Piechoty Strzelców Kresowych ze Stryja⁷⁵. Początkowe umundurowanie całego Batalionu Stołecznego Górskiego, w tym również jego 3. Kompanii, stanowiły jednak mundury strzelców podhalańskich – wraz z kapeluszami wz. 1936, które dopiero wiosną 1937 roku zastąpiono emblematami i kapeluszami huculskimi wz. 1937. Elementy huculskie znalazły się również w orkiestrze batalionu⁷⁶. Ze względu na nowość oraz niewątpliwą atrakcyjność huculskich składników umundurowania, natychmiast stały się one niezwykle popularne wśród ówczesnych mieszkańców Warszawy oraz odwiedzających ją wtedy mieszkańców innych regionów Rzeczypospolitej Polskiej. Publiczność mogła podziwiać je bowiem podczas zmiany warty i na posterunkach honorowych przy Grobie Nieznanego Żołnierza, a także na posterunkach wartowniczych przy Komendzie Miasta oraz podczas różnych oficjalnych uroczystości państwowych i wojskowych organizowanych w stolicy⁷⁷.

Wraz z powracającymi do swych macierzystych garnizonów – przede wszystkim zaś do Kołomyi – żołnierzami (oficerami i chorążymi oraz szeregowymi)⁷⁸ rozwiązanego w maju 1937 roku Batalionu Stołecznego Górskiego nowe umundurowanie, przede wszystkim zaś kapelusze huculskie oraz peleryny podhalańskie trafiły do 49. Huculskiego Pułku Strzelców, gdzie zgodnie

⁷³ Obszerniej o tej formacji vide chociażby: K. Galicz, op. cit.; H. Seńczyszyn, op. cit.; A. Smoliński, *Proweniencja i tradycje formacji Wojska Polskiego garnizonu Stanisławów w latach 1921–1939...*, op. cit.

⁷⁴ Szerzej na temat dziejów tego pułku vide: J. Fuglewicz, op. cit.; *Księga chwaly piechoty...*, op. cit.; R. Brykowski, op. cit.

⁷⁵ O historii tego oddziału vide choćby: L.D. Szuchatowicz, op. cit.

⁷⁶ A. Szczepaniak, op. cit., s. 16–17, 36.

⁷⁷ Ibidem, s. 7 i passim; R. Brykowski, op. cit., s. 21.

⁷⁸ Czyli wraz z podoficerami zawodowymi i nadterminowymi, a także razem z podoficerami i starszymi strzelcami oraz strzelcami służby zasadniczej.

z obowiązującymi w tej kwestii rozkazami ministra spraw wojskowych stały się początkiem zmian w jego „barwie”.

Jak to już wspomniano, w początkowym okresie obowiązywania w 11. Karpackiej Dywizji Piechoty nowych przepisów ubiorczych jedynie – zapewne starsi – oficerowie służby stałej oraz niektórzy podoficerowie zawodowi przy rogatywkach i kapeluszach mieli pióropusze wykonane z piór cietrzewia⁷⁹. Zaopatrzenie w takie ozdoby wszystkich żołnierzy dywizji w praktyce, jak to już wspomniano, nie było możliwe, gdyż brakowało odpowiedniej ilości piór tych ptaków. Zapewne też pewien wpływ na taki stan rzeczy miała ich cena. Dlatego też korzystano z podanego powyżej zapisu rozkazu i robiono je z piór ptactwa domowego (głównie z kogucich) odpowiednio je dobierając, przycinając i sklejjając. Początkowo jednak ich producenci nie mieli odpowiedniego doświadczenia, co w połączeniu z użyciem niewłaściwego kleju powodowało, iż pod wpływem wilgoci pióra rozklejały się i prostowały tracąc przepisowy wygląd. Wypadek taki zdarzył się jednemu z pododdziałów, który w deszczowy dzień brał udział w jakiejś uroczystości na terenie garnizonu. Pióra namokły i zamiast „trzymać fason” rozkleiły się i „stanęły dęba”⁸⁰.

Umundurowanie, jakie otrzymał 49. Huculski Pułk Strzelców, dzięki włączonym w jego skład stylizowanym elementom ubioru huculskiego, stało się niezwykle oryginalne i widowiskowe. Zachwycało swoją egzotyką w bardzo umiejętny i estetyczny sposób połączoną z typowo polską wojskową tradycją ubiorczą. Stąd też oddział ten stał się swoistą wizytówką swej macierzystej dywizji. Podczas wszystkich oficjalnych uroczystości państwowych, w których brało udział wojsko, pułk występował

⁷⁹ Mogli je posiadać chociażby ci starsi oficerowie, którzy byli myśliwymi i mieli możliwość strzelania kogutów cietrzewia.

⁸⁰ W.B. Moś, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki...*, op. cit., s. 6; idem, *Wojska górskie w armiach świata...*, op. cit., s. 36.

ze wszystkimi atrybutami swej huculskości. Warto przy tym dodać, że – jak twierdzi historyk⁸¹ – peleryn i kapeluszy starczało na cały jego stan osobowy.

Spośród wielu takich uroczystych wystąpień można tutaj wymienić wystawienie kompanii honorowej i orkiestry na nieoficjalne powitanie na dworcu w Kołomyi przybywającego w czerwcu 1937 roku z oficjalną wizytą do Polski króla Rumunii Karola II. W tym celu w pułku wybrano najlepiej wymusztrowanych i najkorzystniej prezentujących się żołnierzy – podoficerów zawodowych, podchorążych oraz strzelców szkolonych uprzednio podczas stażu w Batalionie Stołecznym Górskim w Warszawie. Warto też zauważyć, iż sama uroczystość powitania trwała niewspółmiernie krótko w stosunku do nakładu pracy, jaki włożono w jej przygotowanie. Wszystko bowiem sprowadziło się ponoć do przeglądu kompanii przez monarchę odbytego przy dźwiękach orkiestry pułkowej⁸².

⁸¹ Idem, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki...*, op. cit., s. 8.

⁸² Tak twierdzą: Ryszard Brykowski (vide: idem, op. cit., s. 20) oraz Wojciech B. Moś – vide: idem, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki...*, op. cit., s. 8–9. Ten ostatni, opierając się na relacji jednego z żołnierzy (vide: idem, *Wojska górskie II Rzeczypospolitej 1918–1939...*, op. cit., s. 169–170) napisał: „Gdy pociąg wiozący rumuńskich gości zatrzymał się na kołomyjskim dworcu, król i towarzyszący mu następca tronu ks. Michał – obaj w białych połyskujących złotem i srebrem dystynkcji i odznaczeń mundurach – wysiedli z salonki. Padły komendy. Zagrała orkiestra, kompania sprezentował broń. Monarcha odebrał raport, wolno przeszedł przed frontem, dokonując przeglądu kompanii, zaszalutował przed pochylonym sztandarem, po czym wsiadł do pociągu i odjechał”. Tymczasem król Karol II w swoim dzienniku podaje, że pierwsze oficjalne jego przywitanie przez polskie władze państwowe i wojskowe po przekroczeniu granicy polskiej 26 czerwca miało miejsce dopiero we Lwowie. Nic też nie wspomina o przeglądzie, jaki miał się rzekomo odbyć w Kołomyi – vide: Carol al I-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice. Vol. I (1904–1939)*. Ediția a II-a revăzută și completată de M.-D. Ciucă și N. D. Ion, București 2003, s. 190. Być może więc królewski pociąg tylko przejechał przez Kołomyję lub jedynie na krótko przystanął na stacji. Jeżeli wspomniane

Jeszcze jeden element związany z huculskim folklorem istniał w orkiestrze 49. Huculskiego Pułku Strzelców. W jej składzie występowały bowiem cztery, wzorowane na huculskich trąbach pasterskich, metalowe **trembity** zaopatrzone w pułkowe płomienie. Ponadto byli też dudziarze, zaś tambour-major zamiast przepiśkowej laski używał toporka, który był odpowiednikiem podhalańskiej ciupagi bądź też huculskiej **sokirki**. Orkiestra ta podczas uroczystych występów oddziaływała najbardziej widowiskowym elementem⁸³.

Nie należy też zapominać, iż opisane powyżej elementy huculskie były atrakcyjne również dla żołnierzy pozostałych oddziałów 11. Karpackiej Dywizji Piechoty. Jeden z oficerów, który służył wówczas w 11. Karpackim Pułku Artylerii Lekkiej po latach wspominał:

powyżej zdarzenie miało jednak miejsce, to jego charakter musiał być nieformalny i odbyć się poza oficjalnym protokołem. Vide także: M. Patelski, *Królewskie peregrynacje po Polsce. Prasa o wizytach Ferdynanda I i Karola II w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Stosunki polsko-rumuńskie w XX wieku*, praca zbior. pod red. M. Patelskiego, M. Białokura, Toruń 2010; A. Smoliński, *Nadanie szefostwa króla Rumunii Karola II 57 Pułkowi Piechoty*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, r. 12 (63), nr 1 (234); idem, *Król Rumunii Karol II jako szef 57 Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, „Przegląd Wielkopolski. Kultura – Historia – Ekorozwój – Turystyka” 2011, r. 25, nr 1 (91); idem, *Król Rumunii Karol II jako szef 57 Pułku Piechoty Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska i Rumunia – związki historyczne i kulturowe – przeszłość i dzień dzisiejszy. Materiały z sympozjum (Polonia și România – legături istorice și culturale – trecut și prezent. Materialele simpozionului)*, praca zbior. pod red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewskiej-Calistru, Suceava 2011; H. Walczak, *Wizyty szefów państw w ramach wzajemnych stosunków Polski i Rumunii w dwudziestoleciu międzywojennym*, Szczecin 2019.

⁸³ Ibidem, s. 18; W.B. Moś, *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki...*, op. cit., s. 10.

Pułk (...) prezentował się bardzo dobrze z piórami cietrzewia przy czapkach, spiętych znaczkiem karpackim. Znak ten umieszczony był również na kołnierzach kurtek i płaszczy i na pelerynach, noszonych przez oficerów i podoficerów. W dniu deszczowe używaliśmy peleryn przeciwdeszczowych, którymi można było okryć jeźdźca, a i częściowo konia. Peleryny wyjściowe były typu górskiego [podhalańskiego – AS]. Różniły się tym od zwykłych [czyli od przeciwdeszczowych – AS], że miały pionowe rozcięcia, które umożliwiały wysuwanie rąk oraz salutowanie z drugą ręką w kieszeni⁸⁴.

Sprawdzianem efektu integracyjnego, jaki starano się w wojsku osiągnąć w stosunku do Huculów, stała się kampania jesienna 1939 roku. Przecież także od ich postawy zależała bojowa wartość pułku oraz jego ewentualne sukcesy na polu walki. Ocenić je można, korzystając chociażby z dokumentów archiwalnych oraz z przekazów pamiętnikarskich, pozostawionych przez dowódców, którym przyszło wtenczas nimi dowodzić lub obserwować ich w działaniu. Pułkownik dyplomowany Bronisław Prugar-Ketling, który w 1939 roku dowodził 11. Karpacką Dywizją Piechoty w swoim wniosku na odznaczenie Orderem Wojennym *Virtuti Militari* dla podpułkownika dyplomowanego Karola Hodały napisał:

Cały ciężar walki 11 DP i gros odniesionych sukcesów przypada na 49 PP i jego dowódcę. Od początku działań wojennych, do ostatniej chwili przejawia niezwykły zmysł taktyczny, osobistą odwagę i dzielność, które wpływają bardzo dodatnio na pułk, stawiając go w rzędzie najdzielniejszych spośród całej dywizji; wszystkie boje stoczone przez 49 PP pod dowództwem ppłk. dypl. Hodały, były zwycięskie dla pułku, a dla Niemców klęską, połączone z krwawymi stratami⁸⁵.

⁸⁴ J.J. Korabiowski, *W rogatywce i w berecie*, Warszawa 2004, s. 157.

⁸⁵ Cyt. za: B. Prugar-Ketling, *Aby dochować wierności. Wspomnienia z działań 11 Karpackiej Dywizji Piechoty. Wrzesień 1939*, Warszawa 1990, s. 154.

W innym zaś miejscu późniejszy generał, opisując I Batalion pułku, wspominał: „Po drodze spotkałem oddziały 49 PP odpoczywające w cieniu drzew. Był to baon mjr. [Eugeniusza Roberta – AS] Lityńskiego – moja najpewniejsza gwardia”⁸⁶.

Natomiast generał broni Kazimierz Sosnkowski udział pułku w walkach toczonych nocą z 15 na 16 września w okolicach Sądowej Wiszni opisał następująco:

Natarcie 11 DP bardzo szybko (...) natrafiło na opór przeciwnika, usadowionego mocno na wzgórzach (...). Oddziały nasze ruszyły do ataku pod morderczym ogniem Niemców. Nie wytrzymali oni uderzenia (...). Polegli dowódcy kompanii z 49 PP, kapitan [Piotr – AS] Osica, porucznicy [Stanisław – AS] Mijakowski i [Franciszek – AS] Andrzejczyk. Wkrótce 49 PP natknął się po raz drugi na opór niemiecki (...). Mocne ubezpieczenia niemieckie po krótkiej walce na bagnety zostały przepędzone. W dalszym przebiegu natarcia prawoskrzydłowy batalion pułku zdecydowanym uderzeniem na białą broń zdobył silnie obsadzoną wieś Mogiła, skąd Niemcy uciekli w popłochu (...). Między godziną trzecią a czwartą w nocy obie kolumny 49 PP zeszły się pod wsią Mużyłowice, gdzie musiały torować sobie drogę po raz czwarty z kolei. (...) I tu Niemcy uciekli na łeb, na szyję, zdjęci paniką, porzucając wielkie ilości sprzętu motorowego (...)⁸⁷.

Także w późniejszych walkach pułk – podobnie jak cała dywizja – zachowywał wzorową postawę⁸⁸.

Do takich wysiłków – i to w dodatku w tak beznadziejnej sytuacji – zdolny jest tylko żołnierz świadom celu walki, w jakiej bierze udział. Ponadto musi on też choćby częściowo utożsamiać się z celami wojny, którą toczy państwo dające mu broń i mundur.

⁸⁶ Ibidem, s. 117.

⁸⁷ K. Sosnkowski, *Cieniom września*, Warszawa 1988, s. 137.

⁸⁸ Vide: W. Popiel, *Na marginesie wspomnień gen. Prugara-Ketlinga „Działania 11 KDP”*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1959, r. 4, nr 2 (11), s. 312–320; R. Dalecki, *Armia „Karpaty” w wojnie obronnej 1939 roku*, Rzeszów 1989, s. 287 i passim.

Taką postawę reprezentowali zapewne również nieliczni Huculi, którzy w tych tragicznych dniach obok rdzennych Polaków, służąc w szeregach 49. Huculskiego Pułku Strzelców, stanęli do wykonania niewykonanego w 1939 roku rozkazu obrony całości i niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej. Zbiorową nagrodą za te pełne poświęcenia walki była uchwała Kapituły Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, która na swym posiedzeniu w Londynie dnia 10 października 1966 roku podjęła decyzję o przyznaniu 59 formacjom Wojska Polskiego, w tym również 49. Huculskiemu Pułkowi Strzelców, Krzyża Srebrnego na sztandar pułkowy. Odpowiednia uroczystość odbyła się 12 listopada tego roku w Instytucie Polskim w Londynie. Ponieważ jednak sztandar pułku zaginął w czasie wojny⁸⁹ i nie można było dokonać jego dekoracji, dyplom stwierdzający otrzymanie tego wyróżnienia z rąk Kanclerza Kapituły generała broni Władysława Andersa odebrali znajdujący się wtedy na emigracji przedstawiciele oddziału⁹⁰.

Można więc jednoznacznie stwierdzić, iż wszystkie opisane powyżej działania, w tym także zmiany mundurowe, jakie zaszły w tym pułku w końcu lat trzydziestych XX wieku – głównie zaś wprowadzenie kapeluszy huculskich wz. 1937 – przynajmniej po części spełniły pokładane w nich nadzieje⁹¹.

⁸⁹ O dziejach sztandaru 49. Huculskiego Pułku Strzelców, w tym o jego zaginięciu, we wrześniu 1939 r., a także o mocno zagmatwanych losach jego elementów po 1944 r. szerzej vide: K. Satora, op. cit., s. 98.

⁹⁰ *Virtuti Militari 1919–1997. Wybór źródeł*. Wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 1999, s. 393–400 – dok. nr 88; K. Satora, op. cit., s. 98.

⁹¹ Po zmianach politycznych, które zaszły w Polsce oraz w jej siłach zbrojnych w 1989 r., na mocy decyzji ministra obrony narodowej z 22 kwietnia 1992 r., tradycje 11. Karpackiej Dywizji Piechoty, w tym również 49. Huculskiego Pułku Strzelców dziedziczyła 22. Brygada Piechoty Górskiej. W związku z tym w jej umundurowaniu garnizonowym znalazły się kapelusze huculskie oraz peleryny podhalańskie – vide choćby *Przepisy ubiorcze żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*. Zarząd Materiałowy Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1996, s. 145; R. Brykowski, op. cit., s. 50–51.

Dzisiaj, gdy Huculi są obywatelami niepodległej Ukrainy, z którą współczesna Rzeczypospolita Polska próbuje budować przyjazne kontakty – również wojskowe – warto pamiętać o tym bardzo ciekawym elemencie historii obydwu narodów żyjących niegdyś we wspólnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jest to bowiem jeden z tych epizodów, który może pomóc w budowie rzeczywistych dobrosąsiedzkich stosunków, a także w przełamywaniu pewnych stereotypów na temat położenia mniejszości ukraińskiej w przedwojennej Polsce.

Aleksander Smoliński

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe (CAW)

- Ministerstwo Spraw Wojskowych, Departament Dowodzenia Ogólnego (sygnatura 300.22).
- Ministerstwo Spraw Wojskowych, Generalny Inspektorat Kawalerii (sygnatura 300.31).
- Ministerstwo Spraw Wojskowych, Departament Uzupełnień (sygnatura 300.38).
- Dowództwo Okręgu Korpusu VIII (sygnatura 371.8).
- Oddział II Sztabu Głównego, Wydział Narodowościowy, t. 30.

Warszawa, Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (CAMSWiA)

- Sztab Generalny, t. 66.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- *Adjustierungsvorschrift für das k. u. k. Heer. I–VII Teil und Anhang*, Wien 1910–1911.
- „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” z lat 1926–1938.
- „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1925, nr 126, poz. 899.
- *Instrukcja szkolenia kawalerii, cz. 1, Organizacja i metody szkolenia*. Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1937.
- *Kalendarz wojskowy na rok 1928*, praca zbior. pod red. mjr. Sztabu Generalnego J. Jastrzębskiego, Warszawa 1927.
- *Przepis ubioru polowego Wojsk Polskich r. 1919*, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Warszawa 1920.
- *Przepisy ubiorcze żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Zarząd Materiałowy Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1996.

- Siwicki Mikołaj, *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich*, t. 1, Zakład Wydawniczy Tyrsa, Warszawa 1992.
- *Virtuti Militari 1919–1997. Wybór źródeł*, wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 1999.
- *Warunki techniczne materiałów wojskowych. Orzelek*, Departament Intendentury Ministerstwa Spraw Wojskowych M.171/33, Warszawa dnia 25 lutego 1933 r., nr katalogu 687.

- *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 1. Листопадава 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР*. Укладачі О. Карпенко, К. Мицан, Івано-Франківськ 2001.

DZIENNIKI, WSPOMNIENIA, PAMIĘTNIKI

- Carol al I-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice. Vol. I (1904–1939)*. Ediția a II-a revăzută și completată de M.-D. Ciucă și N. D. Ion, Curtea Veche Publishing, București 2003.
- Jurecka-Krzyżanowska Renata, *Mój ojciec. Wspomnienia Rodziny Wojskowej z Brzeżan od roku 1923 do 1945 roku*, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 1997.
- Korabiowski Józef Jan, *W rogatywce i w berecie*, Wydawnictwo LTW, Warszawa 2004.
- Merwin Bertold, *Legiony w boju 1914. II Brygada w Karpatach*, t. 1, Centralne Biuro Wydawnictw NKN, Kraków 1915.
- Popiel Waclaw, *Na marginesie wspomnień gen. Prugara-Ketlinga „Działania 11 KDP”*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1959, r. 4, nr 2 (11).
- Prugar-Ketling Bronisław, *Aby dochować wierności. Wspomnienia z działań 11 Karpackiej Dywizji Piechoty. Wrzesień 1939*, Wydawnictwo „Odpowiedzialność i Czyn”, Warszawa 1990.

- Sosnkowski Kazimierz, *Cieniom września*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1988.

OPRACOWANIA

- Berendt Elżbieta, Bohdanowicz Jacek, Golla Hanna, Jasnowska Dorota, Kurbiel Joanna, Szczepka Andrzej, Woźniak Alicja, *Bartky, tabiwyky, zgardy... Huculiana z kolekcji Ewy Załęskiej-Szczepki i Andrzeja Szczepki*, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2016.
- *Błękitna Armia i jej dowódca gen. Józef Haller*, praca zbior. pod red. B. Kopki, J. Tarczyńskiego, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2017.
- Brummer Wiktor, *Praca oświatowa w wojsku*, „Bellona” 1921, z. 1.
- Brykowski Ryszard, *49 Huculski Pułk Strzelców*, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 1992.
- Chojnowski Andrzej, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego (?), Wrocław 1979.
- Choroszy Jan A., *Huculszczyzna w literaturze polskiej*, Nakładem autora, Wrocław 1991.
- Cieplewicz Mieczysław, *Wojsko Polskie w latach 1921–1926. Organizacja, wyposażenie, wyszkolenie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Akademia Obrony Narodowej, Wojskowy Instytut Historyczny, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998.
- Cygan Wiktor Krzysztof, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*. t. 3, L–O, Wydawnictwo „Barwa i Broń”, Warszawa 2006.
- Czerep Stanisław, *II Brygada Legionów Polskich*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1991.
- Dalecki Ryszard, *Armia „Karpaty” w wojnie obronnej 1939 roku*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów 1989.

- Fuglewicz Jan, *Zarys historii wojennej 49-go Pułku Piechoty*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1929.
- Galicz Kazimierz, *Zarys historii wojennej 48-go Pułku Piechoty Strzelców Kresowych*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1928.
- Gawłowski Henryk, *Polskie orły wojskowe 1913–1920*, Nakładem autora, Kielce 1991.
- Gąsiorowski Henryk, Kunzek Tomasz, *Przedwojenna Polska w krajobrazie i zabytkach. Województwo stanisławowskie i tarnopolskie (Tom II)*, LIBRA PL, Rzeszów 2012.
- Gembarzewski Bronisław, *Wojsko Polskie. Królestwo Polskie 1815–1830*, Wydawca Konstanty Trepte, Warszawa 1903.
- Gembarzewski Bronisław, *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie od wieku XI do roku 1960*, t. 3, *Od 1797 do 1814 roku*. Do druku przygotowała Z. Stefańska, konsultacje i odтворzenie kolorów plansz barwnych K. Linder, Wydawnictwo MON, Warszawa 1964.
- Gembarzewski Bronisław, *Żołnierz polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie od wieku XI do 1965 roku*, t. 4, *Od 1815 do 1831 roku*. Do druku przygotowała Z. Stefańska, konsultacja i odтворzenie kolorów plansz barwnych K. Linder, Wydawnictwo MON, Warszawa 1966.
- Gnat-Wieteska Zbigniew, *General brygady Kazimierz Orlik-Łukoski*, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 2018.
- Godlewski S., *Vademcum myśliwego*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1957.
- Hinterstoisser Hermann, Ortner M. Christian, Schmidl Erwin A. mit Beiträgen von Wilfried Beimrohr, Meinrad Pizzinini, *Die k.k. Landwehr Gebirgstruppen. Geschichte, Uniformierung und Ausrüstung der österreichischen Gebirgstruppen von 1906 bis 1918*, Verlag Militaria, Vienna 2006.
- Hud Bohdan, *Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku*.

Przekład Anna Korzeniowska-Bihun, Mariya Hud, Pracownia Wydawnicza, Warszawa 2018.

- Ignatowicz Aneta, *Przygotowanie obronne społeczeństwa w Polsce (1921–1939)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2010.
- Kęsik Jan, *Naród pod bronią. Społeczeństwo polskie w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
- Komornicki Stanisław, Bielecki Zygmunt, Bigoszevska Wanda – tekst, Jońca Adam – rysunki, *Wojsko Polskie 1939–1945. Barwa i broń*, Wydawnictwo INTERPRESS, Warszawa 1984.
- Kosk Henryk Piotr, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 1, A–Ł, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 1998.
- Kowalski Tadeusz Antoni, *Mniejszości narodowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997.
- Kozłowski Eugeniusz, *Wojsko Polskie 1936–1939. Próby modernizacji i rozbudowy*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1964.
- Kryska-Karski Tadeusz, Żurakowski Stanisław, *Generalowie Polski Niepodległej*, Editions Spotkania Sp. z o.o., Warszawa 1991.
- Krzemień Marek P., *1000 słów o łowiectwie*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1984.
- *Księga chwały piechoty*, praca zbior. pod red. E. Quiriniego, Departament Piechoty Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1937–1939.
- Leśniewski Sławomir – tekst, Morawski Ryszard – ilustracje, *Wojsko Polskie w służbie Napoleona. Legia Nadwiślańska, Lansjerzy Nadwiślańscy*, KARABELA D. Chojnacka, Warszawa 2008.
- Łoś Roman, *Artyleria Królestwa Polskiego 1815–1831*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1969.

- *Małopolscy bohaterowie września 1939*, praca zbior. pod red. P. Budnego, Instytut Pamięci Narodowej, Kraków 2020.
- Mędrzecki Włodzimierz, *Kresowy kalejdoskop. Wędrowki przez ziemie wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018.
- Moś Wojciech B., *Strzelcy huculscy – tradycje munduru i symboliki*, „Arsenał Poznański” 1993, r. 2, nr 4 (6).
- Moś Wojciech, *Wojska górskie II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Wydawnictwo AVALON Sp. z o.o., Kraków 2020.
- Moś Wojciech B., *Wojska górskie w armiach świata*, Muzeum Śląskie w Bytomiu (?), Bytom 1994.
- Nawrot Dariusz, *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.
- Ostanek Adam Adrian, *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2013.
- Patelski Mariusz, *Królewskie peregrynacje po Polsce. Prasa o wizytach Ferdynanda I i Karola II w Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Stosunki polsko-rumuńskie w XX wieku*, praca zbior. pod red. M. Patelskiego, M. Białokura, Wydawnictwo Naukowe GRADO, Toruń 2010.
- Polec Andrzej, *Na dalekiej połoninie. Huculszczyzna dziś*, Wydawnictwo A. P., Warszawa 1997.
- Polegki O., *Rosyjska i ukraińska walka „narracji historycznych”: perspektywa postimperialna versus perspektywa postkolonialna*, [w:] *Nowe perspektywy badawcze w transformacji historii komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej*, praca zbior. pod red. K. Brzechczyzna, Instytut Pamięci Narodowej, Poznań–Warszawa 2019.
- Potocki Robert, *Polityka państwa polskiego wobec zagrożenia ukraińskiego w latach 1930–1939*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

- Satora Kazimierz, *Opowieści wrześnieowych sztandarów*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1990.
- Saxl Robert, *Umundurowanie polowe Wojska Polskiego*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1928.
- Seńczyszyn Hubert, *48 Pułk Piechoty Strzelców Kresowych*, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 2015.
- [Sierociński Józef], *Armja Polska we Francji. Dzieje wojsk generała Hallera na obczyźnie*. Zebrał i opracował J. Sierociński, Nakładem własnym autora, Warszawa 1929.
- Sitko Józef, *Zarys historii wojennej 2-go Pułku Piechoty Legionów*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1928.
- Skarżyński Wincenty, *Armja Polska we Francji w świetle faktów*, Tłoczono w Zakładach Graficznych Straszewiczów, Warszawa 1929.
- Skiba Czesław, *Pomniki nieznanego żołnierza. Przewodnik. Świat i Polska*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2004.
- Skłodowski Jan, *Huculszczyzna w grafice polskiej do roku 1945*, Wydawnictwo Górskie, Poronin 2005.
- Smoliński Aleksander, *Barwa 49 Huculskiego Pułku Strzelców – ciekawy element działań integracyjnych w armii II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Przemyski” 2012, t. 48, z. 1 „Historia Wojskowości”.
- Smoliński Aleksander, *Ciekawe dzieje barwy 49 Huculskiego Pułku Strzelców z lat 1937–1939, cz. 1.*, „Pro Memoria. Pismo Miłośników Przeszłości” 2003, nr 8 (9).
- Smoliński Aleksander, *Ciekawe dzieje barwy 49 Huculskiego Pułku Strzelców z lat 1937–1939, cz. 2* „Pro Memoria. Pismo Miłośników Przeszłości” 2004, nr 1 (10).
- Smoliński Aleksander, *Elementy huculskiego ubioru męskiego w umundurowaniu 49 Huculskiego Pułku Strzelców Wojska Polskiego*, [w:] *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. Tom I. Wolni z wolnymi, równi z równymi, zacni z zacnymi...* (Від Гадяцької угоди до Європейського Союзу. Том I.

- Вільні з вільними, рівні з рівними, достойні з достойними...),* praca zbior. pod red. A. Kulczyckiego, I. Guraka, I. Słoty, M. Rowickiego, O. Boryniaka, Wydawnictwo „Biblioteka Kuriera Galicyjskiego”, Rzeszów–Lwów–Iwano-Frankowsk 2012.
- Smoliński Aleksander, *Formowanie i działania bojowe Wojska Polskiego w latach walk o granice Polski Odrodzonej (Formarea și operațiunile militare ale Armatei Poloneze în anii de luptă pentru granițele Poloniei Renăscute)*, [w:] *Odrodzenie Polski i zjednoczenie Rumunii. W stulecie nawiązania polsko-rumuńskich stosunków dyplomatycznych (Renașterea Poloniei și Unirea României. Despre centenarul stabilirii relațiilor diplomatice polono-române)*, praca zbior. pod red. (Cordonatori) F. Anghel, K. Nowaka, Rumuński Instytut Kultury w Warszawie, Warszawa 2018.
 - Smoliński Aleksander, *Formowanie Wojska Polskiego w okresie od października 1918 do marca 1919 r. Aspekty militarne, społeczne i ekonomiczne*, [w:] „Zanim zbudowano Gdynię...”. *Wpływ odrodzenia państwa w 1918 roku na procesy modernizacyjne ziem polskich*, praca zbior. pod red. Z. Girzyńskiego, J. Kłaczkowa, T. Łaszkiwicz, P. Olstowskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020.
 - Smoliński Aleksander, *Kariera huculskiego kapelusza w Wojsku Polskim, cz. 1, Historyczny rodowód męskiego nakrycia głowy na Huculszczyźnie*, „Kwartalnik Kresowy” 2022, r. 8, nr 1 (13).
 - Smoliński Aleksander, *Król Rumunii Karol II jako szef 57 Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, „Przegląd Wielkopolski. Kultura – Historia – Ekorozwój – Turystyka” 2011, r. 25, nr 1 (91).
 - Smoliński Aleksander, *Król Rumunii Karol II jako szef 57 Pułku Piechoty Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska i Rumunia – związki historyczne i kulturowe – przeszłość i dzień dzisiejszy. Materiały z sympozjum (Polonia și România – legături istorice și culturale – trecut și prezent. Mate-*

- rialele simpozionului*), praca zbior. pod red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewskiej-Calistru, Związek Polaków w Rumunii (Uniunea Polonezilor din România), Suceava 2011.
- Smoliński Aleksander, *Nadanie szefostwa króla Rumunii Karola II 57 Pułkowi Piechoty*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, 12 (63), nr 1 (234).
 - Smoliński Aleksander, *Odrębności mundurowe 49 Huculskiego Pułku Strzelców jako element działań integracyjnych w armii II Rzeczypospolitej*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2001, nr 5.
 - Smoliński Aleksander, *Odrębności mundurowe 49 Huculskiego Pułku Strzelców oraz ich symbolika*, [w:] *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, praca zbior. pod red. Z. Karpusa i W. Rezmera, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001.
 - Smoliński Aleksander, *Początkowe dzieje barwy i symboliki strzelców podhalańskich oraz ich związki z kulturą ludową Podhala – lata 1918–1920. Przyczynek do badań mundurologicznych i kostiumologicznych*, „Czasy Nowożytne. Periodyk Poświęcony Dziejom Polskim i Powszechnym od XV do XX wieku” 2003, t. 14.
 - Smoliński Aleksander, *Polskie formacje wojskowe z lat I wojny światowej oraz odbudowa Wojska Polskiego w okresie od października 1918 do marca 1919 roku*, [w:] *O relacjach polsko-rumuńskich na przestrzeni wieków w Stulecie Odzyskania Niepodległości Polski i Wielkiego Zjednoczenia Rumunii (Despre relațiile polono-române de-a lungul timpului în anul Centenarului Independenței Poloniei și Marii Uniri a României)*, praca zbior. pod red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewskiej-Calistru, Związek Polaków w Rumunii (Uniunea Polonezilor din România), Suceava 2019.
 - Smoliński Aleksander, *Proweniencja i tradycje formacji Wojska Polskiego garnizonu Stanisławów w latach 1921–1939*,

[w:] *Po stronie pamięci i dialogu... Stanisławów i ziemia stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku*, t. 1, *Polityka i wojskowość*, praca zbior. pod red. M. Kardasa, A.A. Ostancka, P. Semkowa, Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej we Lwowie, Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego w Iwano-Frankiwsku, Warszawa–Stanisławów 2017.

- Smoliński Aleksander, *Rodowód, dzieje i symbolika swastyki w pułkach strzelców podhalańskich Wojska Polskiego w latach 1919–1939*, „Rocznik Przemyski” 2013, t. 49, z. 1 „Historia Wojskowości”.
- Smoliński Aleksander, *Rodowód i symbolika swastyki w 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich oraz w 4 Pułku Piechoty Legionów i w pułkach strzelców podhalańskich Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej*, [w:] *4 Pułk Piechoty Legionów Polskich – historia i pamięć. W 100 rocznicę powstania*, praca zbior. pod red. U. Oettingen, W. Rutkowskiej, J. Główni, Archiwum Państwowe w Kielcach, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 2015.
- Smoliński Aleksander, *Skąd wzięły się kapelusze w 49 Huculskim Pułku Strzelców?*, „Semper Fidelis. Pismo Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich” 2004, nr 6 (83).
- Smoliński Aleksander, *Uniforms and insignia of rank of the Polish Army`s 49th Hutsul Rifles Regiment in 1937–1939. A contribution to the service of Ukrainians in the Second Polish Republic Army and to the history of Polish military costume*, [w:] *Crossroads from Rus` to...* Edited by R. Dymczyk, I. Krywoszeja, N. Morawiec, Polish Historical Society Branch in Czestochowa, Institute of History of Jan Długosz University in Czestochowa, General History Chair of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, History and Architectural Reserve “Stara Uman”, Laboratory of Interdisciplinary

Humanities Studies at Adam Mickiewicz University, Częstochowa–Humań–Poznań 2015.

- Stawecki Piotr, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Wydawnictwo MON, Wojskowy Instytut Historyczny im. Wandy Wasilewskiej, Warszawa 1981.
- Stawecki Piotr, *Słownik generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1994.
- Szczepaniak Artur, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Edipresse Polska S.A., Warszawa 2018.
- Szuchatowicz Leon D., *Zarys historii wojennej 53-go Pułku Piechoty Strzelców Kresowych*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1928.
- Szystowski Czesław, *Zarys historii wojennej 11-go Pułku Artylerji Polowej*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1931.
- Tokarz Waclaw, *Armja Królestwa Polskiego (1815–1830)*, Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego, Piotrków 1917.
- Tokarz Waclaw, *Znaczenie wychowawcze wojska*, „Bellona” 1918, z. 4.
- Vincenz Stanisław, *Na wysokiej połoninie. Pasma II. Nowe czasy. Księga druga. Listy z nieba*, Fundacja Pogranicze, Sejny 2004.
- Walczak Henryk, *Wizyty szefów państw w ramach wzajemnych stosunków Polski i Rumunii w dwudziestoleciu międzywojennym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019.
- Wielecki Henryk, *Polski mundur wojskowy 1918–1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1995.
- Wielocha Andrzej, *Przedwojenne Bieszczady, Gorgany i Czarnohora najpiękniejsze fotografie*, Wydawnictwo RM, Warszawa 2013.
- Witkowski Czesław, *Garnizon Warszawa 1918–1939*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2014.

- Wołoszczuk Stanisław, *Pokucie. Legenda i rzeczywistość*, Wydawnictwo NORTOM, Wrocław 2000.
- Wrzosek Mieczysław, *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej 1914–1918*, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1990.
- Wyszczelski Lech, *Spółeczeństwo a obronność w Polsce (1918–1939)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Zakrzewski Bartosz, *18 Dywizja Piechoty Wojska Polskiego w wojnie polsko-sowieckiej 1919–1921*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2016.
- Zarzycki Piotr, *11 Karpacki Pułk Artylerii Lekkiej*, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 2004.
- Zawistowski Tomasz, *Polskie orły do czapek w latach 1939–1945*, Nakładem autora, Warszawa 2008.
- Zych Gabriel., *Armia Księstwa Warszawskiego 1807–1812*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1961.
- Żygulski Zdzisław jun., Wielecki Henryk, *Polski mundur wojskowy*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1988.

- Верига Василь, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. у 2-х томах. Том 1*, Національна Академія Наук України Інститут Українознавства ім. Івана Крип'якевича, Львів 1998.
- Гудь Богдан, *Українсько-польські конфлікти новітньої доби. Етносоціальний аспект*, Наукове Видавництво «Акта», Харків 2011.
- *Гуцульські художні вироби з металу кін. XVIII – поч. XX ст.* Упорядник Олекса. Валько, Львів 2011.
- Доберман Давид Ноевич, *Искусство гуцулов*, Советский Художник, Москва 1980.

- Монолатій Іван, *Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції*, Видавництво «Лілея-НВ», Івано-Франківськ 2018.
- Монолатій Іван, *Перша республіка. Коломия в час ЗУНР*, Видавництво «Лілея-НВ» (?), Івано-Франківськ 2017.
- *Скарби Національного Музею Народного Мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського*. Упорядник та автор проекту Ярослава. Ткачук, науковий редактор Б. Ткачук, Видавництво «Манускрипт-Львів», Національний Музей Народного Мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, Львів 2015.
- Смоліньски Александр (Smoliński Aleksander), *З історії військової уніформістики в II-й Речі Посполитій: особливості одностроїв 49-го Гуцульського Стрілецького Полку*, „Nad Wisłą i Dnieprem”. Polska i Ukraina w Przestrzeni Europejskiej – Przeszłość i Teraźniejszość. Seria: Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój, [Toruń–Kijów] 2002, Nr 1.
- Смоліньски Александр (Smoliński Aleksander), *49-й Гуцульський Стрілецький Полк війська польського*, „Військово-Історичний Альманах” 2007, т. 8, nr 1 (14).

Odcisk pieczęci Towarzystwa Przyjaciół Huculskiej – Oddział w Żabiu – druga połowa lat trzydziestych XX wieku

Źródło: kopia cyfrowa ze zbiorów Aleksandra Smolińskiego

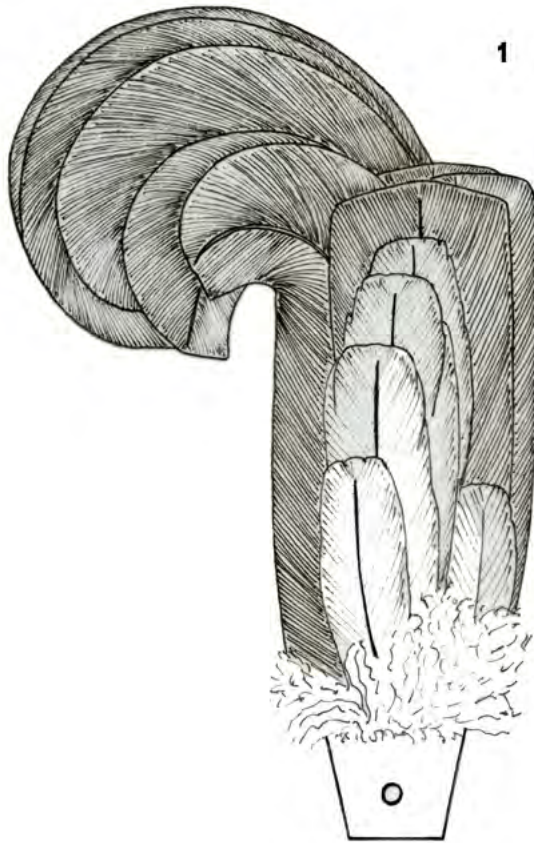

Odcisk pieczęci Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny – druga połowa lat trzydziestych XX wieku

Źródło: kopia cyfrowa ze zbiorów Aleksandra Smolińskiego

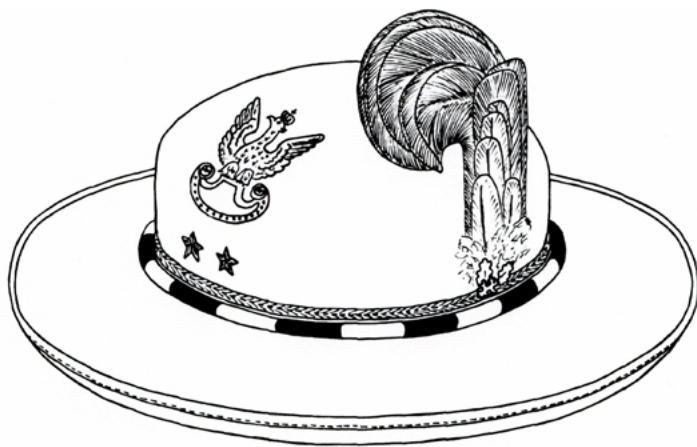

Emblemat wprowadzony 20 lutego 1937 r. dla wszystkich żołnierzy 11. Karpackiej Dywizji Piechoty do noszenia na kołnierzach kurtek i płaszczy oraz peleryn sukiennych i podhalańskich, a także wykorzystywany do mocowania piór na rogatywkach wz. 1935 i kapeluszach huculskich wz. 1937, fot. Marek Banaczek
Źródło: zbiory profesora Jana Ptaka z Lublina

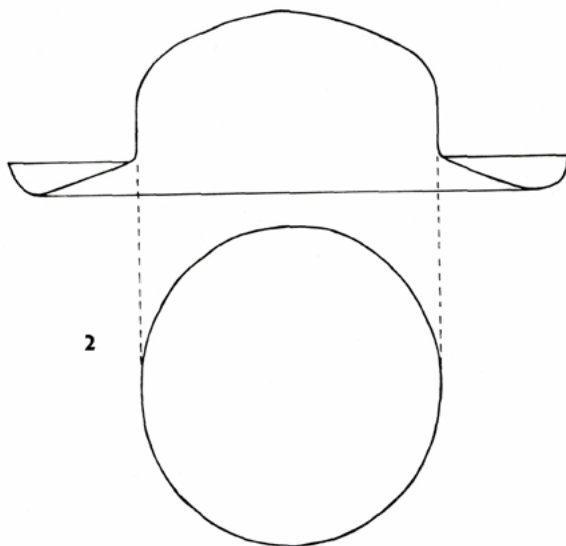
AS
98

Specjalne elementy umundurowania żołnierzy 11. Karpackiej Dywizji Piechoty
1. Wygląd przepisowego pióra do rogatywek wz. 1935 oraz kapeluszy hucul-
skich wz. 1937.

Źródło: „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43.
Rysunki wykonała Agata Smolińska

1

2

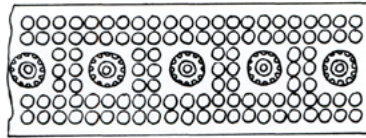
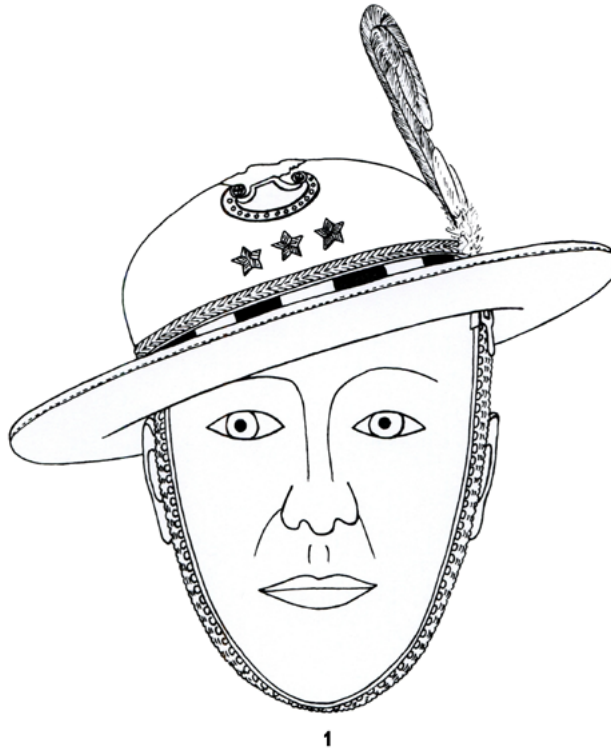
98

1. Kompletny kapelusz oficerski – wygląd ogólny.

2. Przekrój pionowy i poziomy kapelusza huculskiego.

Źródło: „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43.

Rysunki wykonała Agata Smolińska

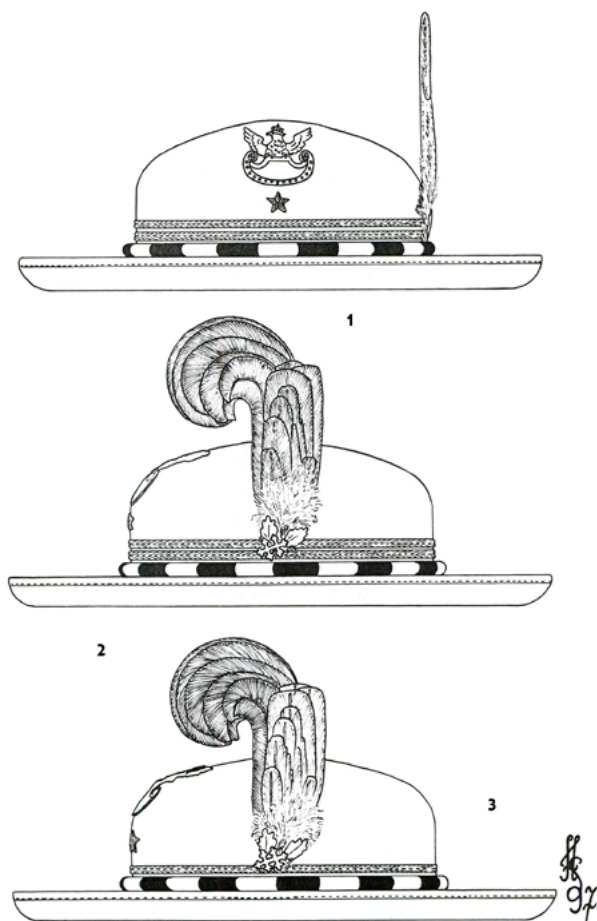
ff
98

Wygląd przepisowy kapelusza huculskiego wz. 1937

1. Sposób noszenia kapelusza huculskiego.
2. Sposób wykonania podpinka kapelusza huculskiego.
3. Sposób wykonania sznurka granatowo-jasnożółtego.

Źródło: „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43.

Rysunki wykonała Agata Smolińska

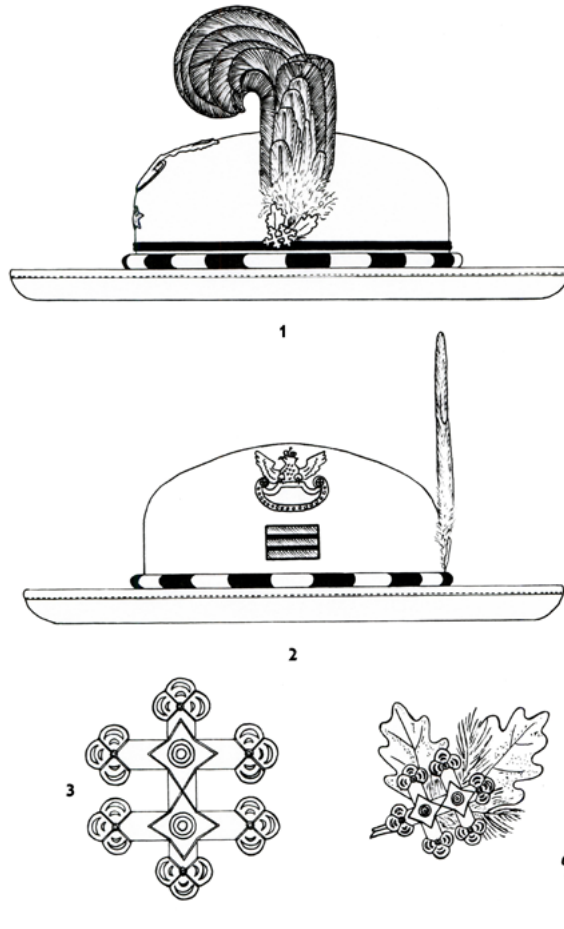

Przepisowy sposób umieszczania oznak stopni oficerskich na kapełuszach huculskich wz. 1937

1. Widok z przodu kapełusza z oznakami majora.
2. Widok z lewej strony kapełusza z oznakami oficera sztabowego.
3. Widok z lewej strony kapełusza oficera młodszego.

Źródło: „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43.

Rysunki wykonała Agata Smolińska

Przepisowy wygląd kapelusza huculskiego wz. 1937 dla chorążych i podoficerów oraz emblematu dla żołnierzy 11. Karpackiej Dywizji Piechoty

1. Kapelusz huculski wz. 1937 z oznakami stopnia chorążego.

2. Kapelusz huculski wz. 1937 z oznakami stopnia plutonowego wykonanymi według przepisu z 1938 r.,

3. Krzyż huculski z emblematu żołnierzy 11 Karpackiej Dywizji Piechoty.

4. Wygląd ogólny emblematu dla żołnierzy 11 Karpackiej Dywizji Piechoty.

Źródło: „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 4, poz. 43;

„Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1937, nr 2, poz. 22;

„Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1938, nr 15, poz. 175.

Rysunki wykonała Agata Smolińska

Strzelec zapewne 3. Kompanii Batalionu Stołecznego Górskiego w mundurze garnizonowym służbowym wz. 1935/1936, w sukiennej pelerynie podhalańskiej oraz w kapeluszu huculskim wz. 1937 i z emblematami huculskimi na kołnierzu kurtki i peleryny podhalańskiej wz. 1936 podczas wystąpienia uroczystego – wiosna 1937 roku. Rysunek Adama Jońcy

Źródło: S. Komornicki, Z. Bielecki, W. Bigoszevska – tekst, A. Jońca – rysunki, *Wojsko Polskie 1939–1945. Barwa i broń*, Warszawa 1984, s. 119, figura 3. Rysunek wyretuszował i do druku przygotował Aleksander Smoliński

Delegacja Huculów w rozmowie z ministrem spraw wojskowych generałem brygady Tadeuszem Kasprzyckim – druga połowa lat trzydziestych XX wieku
Źródło: kopia cyfrowa fotografii z epoki w zbiorach Aleksandra Smolińskiego

Defilada Koła Żołnierzy 2. Pułku Piechoty Legionów Polskich w regionalnych ubiorach huculskich – w tym także w odpowiednio przystrojonych kapeluszach typu **doboszówka** – Kołomyja – połowa lat trzydziestych XX wieku. Na czele Stanisław Klimecki. Zbiory Muzeum Miasta Krakowa.

Źródło: *Małopolscy bohaterowie września 1939*, praca zbior. pod red. P. Budnego, Kraków 2020, s. 16

Orkiestra oraz 3. Kompania Batalionu Stołecznego Górskiego w kompletnym umundurowaniu garnizonowym – wraz z kapeluszami huculskimi wz. 1937 – w marszu na zmianę warty przed siedzibą Komendy Miasta – Warszawa – wiosna 1937 roku. Na kołnierzach kurtek i peleryn podhalańskich brak jednak emblematów huculskich.

Źródło: A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 23.

Zmiana warty głównej przed Komendą Miasta z udziałem 3. Kompanii Batalionu Stołecznego Górskiego w kompletnym umundurowaniu garnizonowym – wraz z kapeluszami huculskimi wz. 1937 – Warszawa – wiosna 1937 roku. Na kołnierzach kurtek i peleryn podhalańskich brak jednak emblematów huculskich

Źródło: A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 26

Oficer i strzelec 3. Kompanii Batalionu Stołecznego Górskiego podczas zmiany warty na posterunku głównym przed Komendą Miasta w kompletnym umundurowaniu garnizonowym – wraz z kapeluszami huculskimi wz. 1937 – Warszawa – wiosna 1937 roku. Na kołnierzach kurtek i peleryn podhalańskich brak jednak emblematów huculskich.

Źródło: A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 24

Wartownik – strzelec – z 3. Kompanii Batalionu Stołecznego Górskiego na posterunku alarmowym (postawa – chwyt: „Baczność! Prezentuj broń!”) przed Komendą Miasta w kompletnym umundurowaniu garnizonowym – wraz z kapeluszem huculskim wz. 1937 – Warszawa – wiosna 1937 roku. Na kołnierzu kurtki i peleryny podhalańskiej brak jednak emblematów huculskich.
Źródło: A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 25

Wartownik – strzelec – z 3. Kompanii Batalionu Stołecznego Górskiego na posterunku alarmowym przed Komendą Miasta w kompletnym umundurowaniu garnizonowym – wraz z kapeluszem huculskim wz. 1937. Postawa swobodna stosowana podczas oczekiwania na mającą nastąpić zmianę na posterunku – Warszawa – wiosna 1937 roku

Źródło: A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 29

Orkiestra Batalionu Stołecznego Górskiego przed tarasem Komendy Miasta w kompletnym umundurowaniu garnizonowym – wraz z kapeluszami huculskimi wz. 1937 – Warszawa – wiosna 1937 roku. Na kołnierzach kurtek i peleryn podhalańskich brak jednak emblematów huculskich

Źródło: A. Szczepaniak, *Batalion Stołeczny 1936–1939*, Warszawa 2018, s. 29

Orkiestra 49. Huculskiego Pułku Strzelców podczas wystąpienia uroczystego – orkiestranci i tambour-major w mundurach garnizonowych służbowych. Widoczne trąbki sygnałowe piechoty z płomieniami, na których wyhaftowana jest pierwotna nazwa pułku. Dźwięczniki trąbek stylizowane na huculskie **trembiety**. U tambour-majora zamiast przepisowej laski **sokirka** – Kołomyja koniec lat trzydziestych XX wieku

Źródło: W.B. Moś, *Wojska górskie w armiach świata*, Bytom 1994, s. 39

Wszystkie ilustracje do druku przygotował Aleksander Smoliński

Hutsul Hat's Career in the Polish Army. Part 2. History of the Hats of the 49th Hutsul Rifle Regiment From 1937–1939

Keywords

Hutsul region, elements of Hutsul regional costume in the uniforms of the Polish Army, Hutsul military hat, Republic of Poland, Polish Army, national minorities in the Polish Army, 49th Hutsul Rifle Regiment

Abstract

In this study, the author discusses the shape of the prescribed hat used in the 49th Hutsul Rifle Regiment and the Capital Battalion of the Polish Army in 1937–1939. The area of his long-standing interest included both the appearance of this extremely attractive and aesthetically pleasing military headgear and the circumstances of its wearing, as well as its reception by the society of the then Polish Republic, for which the colourful, yet rather mysterious Hutsul region, was an integral, and at the same time very important, part of the Polish state, as well as its then quite diverse culture – both material and spiritual.

Die Karriere des Huzulenhuts in der polnischen Armee. Teil II. Geschichte der Hüte des 49. Huzulen-Schützenregiments von 1937–1939

Schlüsselwörter

Region Huzulen, Elemente der Huzulen-Tracht in den Uniformen der polnischen Armee, Huzulen-Militärhut, Republik Polen, Polnische Armee, nationale Minderheiten in der polnischen Armee, 49. Huzulen-Schützenregiment

Zusammenfassung

In dieser Studie beschreibt der Autor die Form der vorgeschriebenen Kopfbedeckung, die im 49. Huzulen-Schützenregiment und im Hauptstadtbataillon der polnischen Armee von 1937 bis 1939 verwendet wurde. Er interessiert sich seit vielen Jahren für das Aussehen dieser äußerst attraktiven und ästhetischen militärischen Kopfbedeckung sowie für die Umstände, unter denen sie getragen wurde, und für ihre Rezeption durch die Gesellschaft der damaligen polnischen Republik, für die diese bunte und zugleich eher geheimnisvolle Region der Huzulen ein integraler und zugleich sehr wichtiger Bestandteil des polnischen Staates und seiner damals recht vielfältigen Kultur - sowohl materiell als auch geistig - war.

**Карьера гуцульской шляпы
в польской армии.
Часть II. История головных уборов
49-го Гуцульского стрелкового полка
в 1937–1939 гг.**

Ключевые слова

Гуцульщина, элементы гуцульского регионального костюма в униформе Войска Польского, армейская гуцульская шляпа, Республика Польша, Войско Польское, национальные меньшинства в Войске Польском, 49-й Гуцульский стрелковый полк

Резюме

В данном труде автор описывает уставную форму шляпы, используемой 49-ом Гуцульским стрелковым полком и в Столичном батальоне Войска Польского в 1937–1939 гг. Автор уже много лет изучает как внешний вид этого чрезвычайно привлекательного и эстетичного военного головного убора, так и его использование, а также общественное восприятие этого предмета одежды в довоенной Польше, где колоритная и одновременно загадочная Гуцульщина считалась неотъемлемой и в то же время очень важной частью польского государства, отражающей его культурное, как материальное, так и духовное, разнообразие.